

Η Απελευθέρωση των Ιωαννίνων

Στις, 21 Φεβρουαρίου, του 1913, ο ελληνικός Στρατός, μετά από σκληρές μάχες που κράτησαν πάνω από τέσσερις μήνες συνολικά, κυριεύει το οχυρωμένο Μπιζάνι και απελευθερώνει τα Ιωάννινα από τους Τούρκους, που είχαν ήδη κλείσει πάνω από 480 χρόνια σκλαβιάς.

Ο Εσάτ Πασάς αναζητά όλη τη νύχτα το στρατηγείο του διαδόχου Κωνσταντίνου για να παραδοθεί. Οι αιχμάλωτοι φτάνουν τους 30.000.

Τα προηγηθέντα της μάχης του Μπιζανίου.

Μετά την ταπεινωτική ήττα της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, η επανάσταση του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί το 1909 και η ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο τον επόμενο χρόνο θεμελίωσαν τον αστικό μετασχηματισμό της χώρας και την ώθησαν στα πρώτα βήματα προς τη δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους, σύμφωνα με τα πρότυπα των δημοκρατιών δυτικού τύπου. Την ίδια εποχή περίπου στην Τουρκία η επανάσταση των Νεοτούρκων έδινε υποσχέσεις στα υπόδουλα ακόμη τμήματα των Βαλκανίων για περισσότερο ελαστική διακυβέρνηση εκ μέρους της Πύλης. Γρήγορα όμως οι ελπίδες διαψεύσθηκαν και οι επαγγελίες για ισονομία όλων των πολιτών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξεχάστηκαν. Ο σοβινισμός των Νεοτούρκων εκφράστηκε με τη μεγαλύτερη καταπίεση των χριστιανικών πληθυσμών.

Μία από τις προτεραιότητες του Βενιζέλου ήταν η διοργάνωση και ο εξοπλισμός του στρατού. Γι' αυτόν τον λόγο στις αρχές της πρωθυπουργικής του θητείας ο Βενιζέλος προσπάθησε να αποφύγει οποιαδή-

ποτε ένταση με την Τουρκία ώστε να μη διακινδυνεύσει ένα δεύτερο 1897. Αυτός ήταν ο λόγος που, με την εφεκτική στάση του στο πρόβλημα της Κρήτης, δυσαρέστησε τους συμπατριώτες του. Εξάλλου ο διορατικός πολιτικός καταλάβαινε ότι, παρά την παρελκυστική τακτική της ανεξάρτητης πλέον Βουλγαρίας, ο μόνος δρόμος για τη διεκδίκηση των εδαφών των αλυτρώτων αδελφών μας ήταν η σύναψη συμμαχιών με τα γειτονικά μας βαλκανικά κράτη. Σε αυτό βοήθησε και η Ρωσία - για την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων φυσικά -, η οποία έπεισε τη Βουλγαρία να συνάψει συνθήκη φιλίας και συμμαχίας με τη Σερβία. Αντίθετα οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία αντιμετώπιζαν σοβαρές δυσχέρειες επειδή η Βουλγαρία είχε υπερβολικές απαιτήσεις για τα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης, σε περίπτωση όπου αυτά θα απελευθερώνονταν από τον οθωμανικό ζυγό.

Σύμμαχοι κατ' ανάγκην.

Παρ' όλα αυτά ο Βενιζέλος ήταν αποφασισμένος να βάλει την Ελλάδα στο παιχνίδι σε περίπτωση που ο Μεγάλος Ασθενής (χαρακτηρισμός της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) εξαναγκαζόταν να εγκαταλείψει τις ευρωπαϊκές κτήσεις του. Γι' αυτό τον Μάιο του 1912, στη Σόφια, η Ελλάδα υπέγραψε αμυντική συνθήκη με τη Βουλγαρία, στην οποία δεν γινόταν καμία απολύτως μνεία για την τύχη των εδαφών που θα απελευθερώνονταν σε περίπτωση νικηφόρου πόλεμου εναντίον της Τουρκίας. Μερικούς μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1912, η Ελλάδα και η Βουλγαρία υπέγραψαν και στρατιωτική συμφωνία με την οποία, σε περίπτωση βουλγαροτουρκικού πολέμου, η Ελλάδα αναλάμβανε την υποχρέωση να βοηθήσει τη Βουλγαρία με 120.000 στρατό και όλη τη δύναμη του στόλου της, ενώ σε έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο η Βουλγαρία θα βοηθούσε την Ελλάδα με 300.000 στρατό. Τον ίδιο μήνα η Σερβία συμμάχησε με το Μαυροβούνιο. Η Ελλάδα δεν υπέγραψε συνθήκη με τη Σερβία αλλά, όταν ξέσπασε ο πόλεμος, οι δύο χώρες αποφάσισαν να στείλουν αντιπροσώπους στο στρατιωτικό επιτελείο η μία της άλλης για τον συντονισμό των επιχειρήσεων.

Ετσι, παρ' όλο που δεν είχε υπογραφεί κοινό αμυντικό σύμφωνο, η Ελλάδα, η Σερβία, η Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο βρέθηκαν σύμμαχοι εναντίον της Τουρκίας. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε μια σημαντική στρατιωτική δύναμη που, όπως ήταν φυσικό, ανησύχησε τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες δεν ήθελαν να λαμβάνονται αποφάσεις ερήμην τους. Όταν, λόγου χάρη, ο πρωθυπουργός της Γαλλίας Ρεμόν Πουανκαρέ

πληροφορήθηκε από τον τσάρο της Ρωσίας Νικόλαο Β/ τη σερβοβουλγαρική συνθήκη την ονόμασε «όργανο πολέμου». Επίσης η Αυστροουγγαρία, αφού είχε αποσπάσει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και προσαρτήσει στην επικράτειά της τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, προσπαθούσε τώρα να διατηρήσει το status quo στα Βαλκάνια πιέζοντας απλώς την Πύλη να εφαρμόσει μεταρρυθμίσεις υπέρ των χριστιανικών πληθυσμών της ευρωπαϊκής Τουρκίας. Και ενώ στο τέλος Σεπτεμβρίου του 1912 οι Μεγάλες Δυνάμεις έκαναν κοινό διάβημα σε Αθήνα, Σόφια, Βελιγράδι και Κετίγκη (Μαυροβούνιο) με την προειδοποίηση ότι δεν θα επέτρεπαν την παραμικρή εδαφική μεταβολή στον βαλκανικό χώρο, οι τέσσερις σύμμαχοι περιμέναν την ευκαιρία να επιτεθούν στην εξασθενημένη από τον ιταλοτουρκικό πόλεμο (1911-1912) Τουρκία.

Α' Βαλκανικός Πόλεμος.

Την ευκαιρία για επίθεση εναντίον της Τουρκίας τη βρήκε το Μαυροβούνιο εξαιτίας της άρνησης της Τουρκίας να διευθετηθούν οι μεταξύ τους συνοριακές διαφορές. Το Μαυροβούνιο κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία στις 25 Σεπτεμβρίου 1912. Λίγες ημέρες νωρίτερα η Βουλγαρία είχε ειδοποιήσει την Ελλάδα ότι η Τουρκία συγκεντρώνει στρατό στα μεταξύ τους σύνορα και ότι από κοινού με τη Σερβία είχαν αποφασίσει να επιτεθούν εναντίον της Τουρκίας και καλούσε την Ελλάδα να τιμήσει τη στρατιωτική τους συμφωνία. Η Ελλάδα συμφώνησε και στις 30 Σεπτεμβρίου οι πρεσβευτές της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας στην Κωνσταντινούπολη επέδωσαν κοινό τελεσίγραφο στην Πύλη με το οποίο απαιτούσαν, πέρα από την άμεση ανάκληση των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων από τις παραμεθόριες περιοχές, και ένα σωρό άλλες ρυθμίσεις και μεταρρυθμίσεις όπως: την επικύρωση της εθνικής αυτονομίας των εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την αναλογική τους αντιπροσώπευση στο τουρκικό κοινοβούλιο, την αναγνώριση των χριστιανικών σχολείων ως ισοτίμων των μουσουλμανικών, τον διορισμό χριστιανών σε δημόσιες θέσεις κτλ.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η Πύλη χαρακτήρισε το τελεσίγραφο «θρασεία απόπειρα επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις της Αυτοκρατορίας» και άρα «ανάξιο απαντήσεως». Έτσι οι τρεις χώρες, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μαυροβουνίου, κήρυξαν και αυτές τον πόλεμο στην Τουρκία (4 Οκτωβρίου 1912).

Η μάχη του Σαρανταπόρου.

Η Ελλάδα συμμετείχε στον πόλεμο με 100.000 άνδρες και όλον της τον στόλο. Η Βουλγαρία με 270.000 στρατό, η Σερβία με 200.000 και το Μαυροβούνιο με 33.000. Η ελληνική δύναμη χωρίστηκε στον Στρατό της Θεσσαλίας και στον Στρατό της Ηπείρου. Με αρχιστράτηγο τον διάδοχο Κωνσταντίνο οι επιχειρήσεις άρχισαν από τη Θεσσαλία το πρωί της 5ης Οκτωβρίου 1912. Οι Τούρκοι είχαν οργανώσει την αμυντική τους γραμμή στα υψώματα βόρεια της Ελασσόνας αλλά ο ελληνικός στρατός τους ανάγκασε να υποχωρήσουν προς τα στενά του Σαρανταπόρου. Τα στενά αυτά, τα οποία από μόνα τους είναι απόρθητο φρούριο, οι Τούρκοι, με τη βοήθεια γερμανών αξιωματικών, τα είχαν οχυρώσει υποδειγματικά. Στα βορειοανατολικά του χωριού Σαραντάπορο, το ύψωμα Σκοπιά έλεγχε όλη την περιοχή από τον ποταμό Σαραντάπορο ως τον δρόμο Ελασσόνας - Σερβίων, στα δυτικά. Στη φυσική οχύρωση των στενών συνέβαλλαν τα υψώματα νοτιοδυτικά της Σκοπιάς και η δύσβατη περιοχή στα βόρεια του χωριού Σαραντάπορο. Η προσέγγιση της περιοχής μπορούσε να γίνει μόνο μέσα από εξαιρετικά δύσβατες ορεινές διαβάσεις.

Το σχέδιο των Τούρκων ήταν να κρατήσουν σταθερή άμυνα ώστε να εμποδίσουν την προέλαση των Ελλήνων προς τα βόρεια. Το πρωί της 9ης Οκτωβρίου ο ελληνικός στρατός εξαπέλυσε επίθεση κατά μέτωπον. Η προέλαση των μεραρχιών του κέντρου (1η, 2α και 3η) έγινε με δύο συντάγματα από κάθε μεραρχία. Πλησιάζοντας σε απόσταση 1.000 μέτρων, οι Έλληνες δέχθηκαν καταγισμό εχθρικών πυρών αλλά, παρά τις σοβαρές απώλειες, συνέχισαν την προέλασή τους. Παράλληλα η 4η και η 5η Μεραρχία κινήθηκαν από τα πλάγια. Η 5η επιτέθηκε ανοίγοντας δρόμο προς τις τοποθεσίες Λαζανάδες και Βογγόπετρα και η 4η προχώρησε προς τα Σέρβια, ούτως ώστε να βγει στα νώτα του εχθρού. Τα αποτελέσματα της πρώτης ημέρας της μάχης ήταν μάλλον δυσμενή για τον ελληνικό στρατό. Οι απώλειες ήταν μεγάλες, ο καιρός άσχημος, το έδαφος δύσβατο, το ηθικό των ανδρών μάλλον καταβεβλημένο.

Για την επομένη τα ξημερώματα το Γενικό Στρατηγείο είχε προγραμματίσει οι τρεις μεραρχίες του κέντρου να συνεχίσουν την προσπάθειά τους να καταλάβουν τις θέσεις των Τούρκων αλλά, ενώ όλα ήταν έτοιμα για την επίθεση, στα γύρω υψώματα βασίλευε απόλυτη ησυχία. Οι Τούρκοι κατά τη διάρκεια της νύχτας, αντιλαμβανόμενοι την πρόθεση της 4ης Μεραρχίας να τους κυκλώσει, προτίμησαν να υποχωρήσουν προς τα Σέρβια αλλά εκεί τους περίμενε η 4η Μεραρχία, η οποία τους αιφνιδίασε και οι Τούρκοι τράπηκαν σε φυγή αφήνοντας πίσω τους 22 πυροβόλα και άφθονο πολεμικό υλικό. Στη συνέχεια ο Ελληνικός Στρατός

προωθήθηκε προς τον Αλιάκμονα ενώ το απόγευμα της 12ης Οκτωβρίου ένα τμήμα της ταξιαρχίας ιππικού απελευθέρωσε την Κοζάνη.

Η γρήγορη και νικηφόρα έκβαση της μάχης του Σαρανταπόρου τόνωσε το ηθικό του στρατού και άνοιξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Ωστόσο οι απώλειες σε έμψυχο υλικό ήταν βαριές: 182 νεκροί και 995 τραυματίες.

Αγώνας και δρόμος για τη Θεσσαλονίκη.

Ύστερα από αυτή την εντυπωσιακή επιτυχία, το Γενικό Στρατηγείο εγκαταστάθηκε στην Κοζάνη από όπου ο αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος σκόπευε να βαδίσει προς το Μοναστήρι για να ενωθεί με τον σερβικό στρατό. Ο Βενιζέλος ωστόσο είχε διαφορετική γνώμη. Ήθελε ο Ελληνικός Στρατός να συνεχίσει την πορεία του στη Μακεδονία και να μπει στη Θεσσαλονίκη προτού προλάβουν να το κάνουν οι Βούλγαροι, όπως σχεδίαζαν.

Τηλεγράφημα Βενιζέλου προς Κωνσταντίνο.

13 Οκτωβρίου 1912.

«Αναμένω να μοι γνωρίσετε την περαιτέρω διεύθυνσιν, ην θα ακολουθήση η προέλασις του στρατού Θεσσαλίας. Παρακαλώ μόνον να έχετε υπ' όψιν ότι σπουδαίοι πολιτικοί λόγοι επιβάλλουσι να ευρεθώμεν μίαν ώραν ταχύτερον εις την Θεσσαλονίκην».

Υπογραφή: Υπουργός Στρατιωτικών Βενιζέλος.

Κωνσταντίνος προς Βενιζέλο:

«Ο στρατός δεν θα οδεύση κατά της Θεσσαλονίκης. Εγώ έχω καθήκον να στραφώ κατά του Μοναστηρίου, εκτός αν μου το απαγορεύετε».

Βενιζέλος προς Κωνσταντίνο:

«Σας το απαγορεύω».

Η μάχη των Γιαννιτσών.

Μετά την επιμονή του Βενιζέλου, ο Στρατός της Θεσσαλίας συνέχισε την πορεία του προς τη Θεσσαλονίκη. Όλα τα τμήματα του τουρκικού στρατού, τα οποία υποχώρησαν από το Σαραντάπορο, συμπύχθηκαν και οχυρώθηκαν στα Γιαννιτσά, τοποθεσία που, παρά το μειονέκτημα ότι είχε στα νώτα της τον ποταμό Αξιό, ήταν ένα σημείο αρκετά καλό για άμυνα επειδή αφ' ενός έφραζε την κύρια οδική αρτηρία προς τη Θεσσαλονίκη, αφ' ετέρου η επάνδρωσή της απαιτούσε περιορισμένες σχετικά δυνάμεις, δεδομένου ότι δεν ήταν εύκολη η υπερκέρασή της τόσο από

τα νότια, λόγω της λίμνης (σήμερα έχει αποξηρανθεί) και του ελώδους εδάφους, όσο και από τα βόρεια όπου υψωνόταν το όρος Πάικο.

Στην περιοχή οι Τούρκοι εγκατέστησαν την 14η Μεραρχία Σερρών, ενισχυμένη από πέντε μεραρχίες και έξι πυροβολαρχίες. δυνάμεις που συμπύχθηκαν από τον Σαραντάπορο.

Η έλλειψη πληροφοριών σχετικά με το μέγεθος και τις προθέσεις του τουρκικού στρατού, ήταν το κύριο χαρακτηριστικό της μάχης. Το γεγονός αυτό, σε συνάρτηση με την ανάγκη άμεσης κατάληψης της Θεσσαλονίκης, ανάγκασε το ελληνικό Γενικό Στρατηγείο να προχωρήσει σε μάχη εκ συναντήσεως, χρησιμοποιώντας κατά την προέλασή του 6 μεραρχίες.

Στις **19 Οκτωβρίου 1912** άρχισε η ελληνική προέλαση με τις 1η, 2η, 3η, 4η και 6η Μεραρχίες στον άξονα βόρεια της λίμνης και την 7η Μεραρχία, την Ταξιαρχία Ιππικού και το απόσπασμα ευζώνων Κωνσταντινοπούλου, στον άξονα νότια της λίμνης. Μέχρι το μεσημέρι, η 6η Μεραρχία κατάφερε να προωθηθεί στο χωριό Αμπελιές, η 4η Μεραρχία στο χωριό Μυλότοπος, η 1η και η 2η στο χωριό Καρυώτισσα και η 3η Μεραρχία στο χωριό Μελίσι. Από τις θέσεις αυτές, οι Μεραρχίες που δρούσαν βόρεια της λίμνης εξαπέλυσαν επίθεση εναντίον της εχθρικής τοποθεσίας. Τις τελευταίες απογευματινές ώρες, τα ελληνικά τμήματα κατάφεραν να διασπάσουν την εχθρική γραμμή και να φτάσουν έξω από την πόλη των Γιαννιτσών. Οι δυνάμεις που δρούσαν νότια της λίμνης δεν μετακινήθηκαν από τις θέσεις τους.

Κατά την διάρκεια της νύχτας διακόπηκαν οι επιχειρήσεις και συνεχίστηκαν το πρωί της 20ης Οκτωβρίου. Ο τουρκικός στρατός βλέποντας την αρνητική έκβαση της μάχης, άρχισε να συμπύσσεται. Την ίδια στιγμή, τα ελληνικά τμήματα νότια της λίμνης δεν κατάφεραν να περάσουν εγκαίρως τον Λουδία ποταμό και ως αποτέλεσμα οι Τούρκοι υποχώρησαν ανενόχλητοι περνώντας από τον Αξιό. Οι κακές καιρικές συνθήκες καθώς και η συγκέντρωση πολλών ελληνικών μονάδων στην περιοχή, δεν επέτρεψαν την επιτυχή καταδίωξη του αντιπάλου.

Οι απώλειες του ελληνικού στρατού ανήλθαν σε 188 νεκρούς και σε 973 τραυματίες, είναι όμως πιθανόν, ο πραγματικός αριθμός να είναι μεγαλύτερος. Οι τουρκικές δυνάμεις είχαν πολλαπλάσιους νεκρούς στο πεδίο της μάχης, περίπου 3.000.

Η μάχη των Γιαννιτσών ήταν μια από τις σημαντικότερες του Α' Βαλκανικού Πολέμου. Ξεκίνησε στις 19 Οκτωβρίου 1912 με τον Ελληνικό Στρατό να επιτίθεται από τα δυτικά κατά των Τουρκικών δυνάμεων στα

Γιαννιτσά και μετά από διήμερο σκληρό αγώνα να αναδεικνύεται νικητής.

Υπήρξε η πιο φονική μάχη των βαλκανικών πολέμων, ωστόσο η νίκη στα Γιαννιτσά άνοιξε το δρόμο για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Αμέσως μετά την μάχη, οι ελληνικές δυνάμεις, αφού επισκέυασαν τις γέφυρες που είχαν καταστρέψει οι Τούρκοι, πέρασαν την ανατολική όχθη του Αξιού και άρχιζαν να ετοιμάζουν την είσοδό τους στην Θεσσαλονίκη.

Μολονότι η νίκη των Γιαννιτσών ήταν πολύ σπουδαία για την πρόοδο των ελληνικών επιχειρήσεων, ο δρόμος για τη Θεσσαλονίκη δεν ήταν περίπατος. Οι Τούρκοι κατά την υποχώρησή τους είχαν καταστρέψει όλες τις γέφυρες του Αξιού και οι πολλές βροχές είχαν φουσκώσει τα νερά του ποταμού. Για να περάσει η ελληνική στρατιά έπρεπε να κατασκευαστούν πρόχειρες γέφυρες και αυτό συνεπαγόταν καθυστέρηση.

Οι καθυστερήσεις αυτές ανησυχούσαν τον Βενιζέλο. Οι Βούλγαροι, νικηφόροι και αυτοί έναντι των Τούρκων, βάδιζαν ακάθεκτοι προς τη Θεσσαλονίκη. Στις 24 Οκτωβρίου ο Βενιζέλος έστειλε το παρακάτω τηλεγράφημα στον Κωνσταντίνο κοινοποιώντας το και στον βασιλιά Γεώργιο:

" Λαμβάνω την τιμήν να φέρω εις γνώσιν της Υμετέρας Μεγαλειότητος τηλεγράφημα όπερ πέμπω προς τον Αρχηγόν του Στρατού Θεσσαλίας, έχον ούτω:

Αρχηγείον Στρατού Θεσσαλίας. - Από της μάχης των Γιαννιτσών ουδέν ανεκοινώσατε προς το Υπουργείον περί των περαιτέρω στρατιωτικών υμών επιχειρήσεων, ως και εκείνων της V Μεραρχίας. Και όμως από της μάχης των Γιαννιτσών παρήλθον 4 όλαι ημέραι. Η σιωπή αύτη και η πλήρης άγνοια, εις ην ως εκ τούτου ευρίσκεται και η υπεύθυνος Κυβέρνησις και το Έθνος περί της τύχης του Στρατού του, είναι όντως εκπληκτική."

Μία ημέρα αργότερα ο Βενιζέλος, επικοινωνώντας τηλεφωνικώς με τον βασιλιά, τον παρακάλεσε να μεταβιβάσει το ακόλουθο μήνυμα στον γιο του:

«Σας καθιστώ προσωπικώς υπεύθυνον διά την βραδύτητα με την οποίαν διεξάγετε τας επιχειρήσεις αι οποίαι κινδυνεύουν να φέρουν τους Βουλγάρους πρώτους εις Θεσσαλονίκην».

Τελικά η Θεσσαλονίκη παραδόθηκε στους Έλληνες την 26 Οκτωβρίου 1912 μαζί με 26.000 Τούρκους στρατιώτες, 70 πυροβόλα, 30 πολυβόλα και 1.200 υποζύγια. Στη συνέχεια η Στρατιά της Θεσσαλίας μπήκε στη Δυτική Μακεδονία και απελευθέρωσε τη Φλώρινα, την Καστοριά και την Κορυτσά.

Το Επιτελείο

Και τώρα η Ηπειρος!

Στο μέτωπο της Ηπείρου οι επιχειρήσεις διεξάγονταν με βραδύτερο ρυθμό. Αν και ο ελληνικός στρατός κατέλαβε με σχετική ευκολία την Αρτα, την Πρέβεζα, την Καλαμπάκα και το Μέτσοβο, σχεδόν καθηλώθηκε μπροστά στο Μπιζάνι, ένα ύψωμα 15 χιλιομέτρα περίπου έξω από τα Γιάννενα το οποίο είχαν οχυρώσει οι Τούρκοι εμποδίζοντας έτσι την προέλαση προς την πρωτεύουσα της Ηπείρου. Μετά την κατάκτηση όμως της Θεσσαλονίκης ο Στρατός της Ηπείρου ενισχύθηκε με δυνάμεις της Στρατιάς της Θεσσαλίας. Στις 10 Ιανουαρίου 1913 ο αρχιστράτηγος διάδοχος Κωνσταντίνος εγκατέστησε το στρατηγείο του στη Φιλιπιάδα αναλαμβάνοντας τη διοίκηση όλων των μονάδων που υπήρχαν στην Ηπειρο. Το ενδιαφέρον του Βενιζέλου για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων ήταν μεγάλο. Στις 6 Φεβρουαρίου ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Στρατιωτικών έφθασε στο μέτωπο για να συνεννοηθεί με τον Κωνσταντίνο για τις περαιτέρω στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Το πυροβολικό

Απελευθέρωση Ιωαννίνων.

Ο Ελληνικός Στρατός του 1912, διαθέτοντας σχετικά περιορισμένες δυνάμεις και όντας υποχρεωμένος να διεξάγει επιχειρήσεις σε δύο μέτωπα, της Μακεδονίας και της Ηπείρου, δεν ήταν δυνατό να αναλάβει επιθετικές ενέργειες ταυτόχρονα και προς τις δύο αυτές κατευθύνσεις. Έτσι αποφασίστηκε να δοθεί προτεραιότητα στην απελευθέρωση της Μακεδονίας, αφού το επέβαλλαν σοβαροί εθνικοί λόγοι. Στην Ήπειρο διατέθηκε αρχικά δύναμη μιας μεραρχίας περίπου, υπό τον Αντιστράτηγο Σαπουντζάκη Κωνσταντίνο, με αμυντική κυρίως αποστολή που απέβλεπε στην εξασφάλιση της μεθορίου, η οποία άρχιζε από το Άκτιο (στον Αμβρακικό κόλπο), περνούσε από την Άρτα και κατέληγε στα Τζουμέρκα, συνολικού αναπτύγματος 150 χιλιομέτρων περίπου.

Παρόλα αυτά, με την έναρξη του πολέμου, οι ελληνικές δυνάμεις στην Ήπειρο (Στρατός Ηπείρου) πέρασαν τον Άραχθο και αφού κατέλαβαν, μετά από σύντομο αγώνα, διάφορα δεσπόζοντα υψώματα στα βορειοδυτικά της Άρτας, προέλασαν προς την Πρέβεζα την οποία απελευθέρωσαν στις 21 Οκτωβρίου και την οργάνωσαν ως βάση εφοδιασμού τους. Μετά τις παραπάνω επιτυχίες, αλλά και την ευμενή εξέλιξη των επιχειρήσεων στη Μακεδονία, το Υπουργείο Στρατιωτικών

ενίσχυσε το Στρατό Ηπείρου με διάφορες μονάδες από το μακεδονικό μέτωπο και το εσωτερικό και μετέβαλε την αποστολή του από αμυντική σε επιθετική. Επακολούθησαν σκληροί αγώνες, στη διάρκεια των οποίων τα ελληνικά τμήματα κατέλαβαν στις 28 Οκτωβρίου την ισχυρή τοποθεσία Πέντε Πηγάδια και συνέχισαν προς την πεδιάδα των Ιωαννίνων, όπου είχε συγκεντρωθεί ο όγκος των τουρκικών δυνάμεων. Παράλληλα, άλλα ελληνικά τμήματα, που εξόρμησαν από την περιοχή της Καλαμπάκας, απελευθέρωσαν στις 31 Οκτωβρίου το Μέτσοβο.

Στο μεταξύ όμως οι συνθήκες του αγώνα είχαν μεταβληθεί σημαντικά, λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών και της σοβαρής ενισχύσεως των Τούρκων με νέες δυνάμεις από την περιοχή του Μοναστηρίου. Έτσι η προέλαση του Ελληνικού Στρατού ανακόπηκε και οι αντίπαλοι περιορίστηκαν σε ανταλλαγή πυρών και αγώνα προφυλακών. Το τελευταίο δεκαήμερο του Νοεμβρίου, ύστερα από απόφαση της Κυβερνήσεως να επιδιώξει την απελευθέρωση της Ηπείρου πριν από τη σύναψη συνθήκης ειρήνης μεταξύ των εμπόλεμων, ο Στρατός Ηπείρου ενισχύθηκε με τη II Μεραρχία από τη Θεσσαλονίκη και ανέλαβε νέα επιθετική προσπάθεια. Μετά όμως από αλλεπάλληλες ενέργειες, από 1 μέχρι 3 Δεκεμβρίου, οι ελληνικές δυνάμεις προσέκρουσαν στην οχυρωμένη τοποθεσία των Ιωαννίνων, όπου και αναχαιτίστηκαν. Επακολούθησε περίοδος στασιμότητας στο μέτωπο, μέχρι της ενισχύσεως του Στρατού Ηπείρου και με τις IV και VI Μεραρχίες από το Θέατρο Επιχειρήσεων Μακεδονίας, αφού στο μεταξύ είχε ολοκληρωθεί η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και της Δυτικής Μακεδονίας και ήταν δυνατή η αποδέσμευση δυνάμεων για την επίσπευση της απελευθερώσεως της Ηπείρου.

Νέα επίθεση που έγινε από τις 7 μέχρι τις 10 Ιανουαρίου 1913, με κύρια προσπάθεια κατά του Οχυρού Μπιζάνι, αναχαιτίστηκε και πάλι από τους Τούρκους, με πολλές μάλιστα απώλειες για τις ελληνικές δυνάμεις. Τελικά σφοδρή επίθεση, που εκτοξεύτηκε στις 20 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους, είχε ως αποτέλεσμα τον αιφνιδιασμό των Τούρκων, ιδίως από τη βαθειά ελληνική εισχώρηση στο δεξιό πλευρό τους και την «άνευ όρων» παράδοση στον Ελληνικό Στρατό της πόλεως των Ιωαννίνων, μετά δύο ημέρες, 21 Φεβρουαρίου 1913, από τον Τούρκο Διοικητή Εσσάτ Πασά. Η νίκη είχε βραβεύσει τις ακαταπόνητες προσπάθειες, τον απaráμιλλο ενθουσιασμό, τη φιλοπατρία και την ακλόνητη πίστη του Έλληνα μαχητή. Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων, πέρα από την εξουδετέρωση κάθε σοβαρής τουρκικής αντιστάσεως στην Ήπειρο και την κυρίευση σημαντικού πολεμικού υλικού, είχε πρώτιστα σοβαρή

επίδραση στο ελληνικό γόητρο, το οποίο μετά και από την επιτυχία αυτή εξυψώθηκε διεθνώς. Ο ενθουσιασμός, με τον οποίο ο λαός των Ιωαννίνων δέχτηκε την είσοδο στην πόλη των ελληνικών στρατευμάτων, κατόπριζε και τον πανελλήνιο ενθουσιασμό, που ήταν πράγματι πρωτοφανής.

Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, οι IV και VI Μεραρχίες της Στρατιάς Ηπείρου μεταφέρθηκαν στη Θεσσαλονίκη. Οι υπόλοιπες κινήθηκαν βορειότερα και μέχρι τις 5 Μαρτίου 1913 απελευθέρωσαν τις περιοχές της Βόρειας Ηπείρου Αργυρόκαστρο, Χειμάρρα, Αγίους Σαράντα, Τεπελένι, Πρεμετή και Κλεισούρα, ενώ η Κορυτσά είχε ήδη απελευθερωθεί από τις 7 Δεκεμβρίου 1912.

Ο ακραιφνής ελληνικός πληθυσμός των περιοχών αυτών υποδέχτηκε με απεριγράπτο ενθουσιασμό τα ελληνικά στρατεύματα. Οι απελευθερωτικοί όμως αυτοί αγώνες και οι θυσίες του Ελληνικού Στρατού δεν είχαν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Οι προαιώνιοι πόθοι και τα όνειρα των Ελλήνων της Βόρειας Ηπείρου έμειναν τελικά ανεκπλήρωτα, αφού η Βόρεια Ήπειρος περιλήφθηκε με απόφαση των τότε Μεγάλων Δυνάμεων στο νεοσύστατο Αλβανικό Κράτος, αλλάζοντας απλώς κυρίαρχο.

Μπιζάνι.

Η Οχυρή Τοποθεσία των Ιωαννίνων Το υψίπεδο Ιωαννίνων έχει σχήμα ελλειψοειδές με μέγιστο μήκος 40 χιλιόμετρα σε ευθεία γραμμή και μέγιστο πλάτος 22 χιλιόμετρα. Το μέσο υψος του από την επιφάνεια της θάλασσας είναι 500 περίπου μέτρα και στο κέντρο του βρίσκεται η ομώνυμη λίμνη καθώς και η πόλη των Ιωαννίνων.

Περιβάλλεται από υψηλούς, απότομους και δυσπρόσιτους ορεινούς όγκους με την οροσειρά Μιτσικέλι προς τα βορειοανατολικά, τα υψώματα του Δρίσκου προς τα ανατολικά, την Αετοράχη και το όρος Τόμαρος (Ολίτσικας) προς τα νότια και τις λοφοσειρές Χιντζηρέλου και Μεγάλη Τσουκα προς τα δυτικά. Ενδιάμεσα υπάρχουν τα φύσει οχυρά υψώματα Δουρουτι, Μανολιάσα, Αυγό, Μπιζάνι και Καστρίτσα. Το χειμώνα το ψύχος είναι δριμύ και οι χιονοπτώσεις πολλές, η δε ομίχλη είναι συνήθης με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η παρατήρηση.

Το οδικό δίκτυο κατά την περίοδο αυτή ήταν πολύ φτωχό. Υπήρχε Λόνο η σκυρόστρωτη οδός Άρτα—Φιλιπιάδα—Ιωάννινα—Ελαία, καθώς και μερικές δευτερεύουσες (καροποίητες) ορεινές οδοί μικρής αποδόσεως.

Η φύσει οχυρή αυτή τοποθεσία των Ιωαννίνων είχε οργανωθεί από τον καιρό της ειρήνης με πολλά μόνιμα και ημιμόνιμα έργα, που είχαν κατασκευαστεί με την ευθύνη του Διοικητή Πυροβολικού του Φρουρίου των Ιωαννίνων Αντισυνταγματάρχη Βεχίπ Μπέη και με την επίβλεψη γερμανικής στρατιωτικής αποστολής, υπό το Στρατηγό Φον Ντερ Γκολτς. Διάφορα πρόχειρα έργα εκστρατείας (πολυβολεία, ορύγματα, συρματοπλέγματα κ.λ.π.) συμπλήρωναν και βελτίωναν την αμυντική ισχύ της τοποθεσίας. Τέλος είχε αναπτυχθεί πνκνό τηλεφωνικό δίκτυο, για την άνετη εξασφάλιση των επικοινωνιών. Το βάρος της οχυρώσεως είχε δοθεί στο νότιο τομέα και ιδιαίτερα στα υψώματα της Μανολιάσας (Μεγάλη Ράχη, Προφήτης Ηλίας, Καστρί), Αυγού και Μπιζανίου (Μικρό, Μεγάλο Μπιζάνι) για την απαγόρευση του άξονα Άρτα—Ιωάννινα και την εξασφάλιση του συγκοινωνιακού και ανεφοδιαστικού κόμβου των Ιωαννίνων από την κατεύθυνση αυτή, από όπου προβλεπόταν και η μεγαλύτερη απειλή σε περίπτωση πολέμου της Τουρκίας με την Ελλά-δα. Μεταφορά Νέων Ενισχύσεων στην Ήπειρο

Μετά την απόφαση του Υπουργείου Στρατιωτικών για την άμεση ενίσχυση του Στρατού Ηπείρου με τις IV και VI Μεραρχίες, άρχισε από τις 12 Δεκεμβρίου η θαλάσσια μεταφορά των μεραρχιών αυτών από τη Θεσσαλονίκη στην Πρέβεζα.

Πρώτη μεταφέρθηκε η IV Μεραρχία, συνολικής δυνάμεως 228 αξιωματικών, 10.068 οπλιτών και 2.300 κτηνών. Η Μεραρχία αμέσως μετά την αποβίβαση της κατευθύνθηκε στη Φιλιππιάδα, που είχε οριστεί ως χώρος συγκεντρώσεως. Εκεί συμπληρώθηκε σε προσωπικό, υλικό και τρόφιμα και στη συνέχεια προωθήθηκε προς τη ζώνη επιχειρήσεων στο χώρο Χάνι Εμίν Αγά—χ. Πέρδικα, όπου έφτασε στις 20 Δεκεμβρίου.

Ακολούθησε η VI Μεραρχία που βρισκόταν στην Κορυτσά. Η μεταφορά και αυτής έγινε θαλασσίως από τη Θεσσαλονίκη, γιατί η οδική κίνηση της μέσω Καστοριάς—Μετσόβου, όπως αρχικά είχε ζητηθεί από το Υπουργείο Στρατιωτικών, κρίθηκε από το Γενικό Στρατηγείο ασύμφορη και επικίνδυνη.

Η VI Μεραρχία, συνολικής δυνάμεως 7.400 αντρών, 1.800 κτηνών και 110 οχημάτων, άρχισε την επιβίβαση της στις 22 Δεκεμβρίου σε 18 ατμόπλοια και μέχρι τις 28 Δεκεμβρίου είχε αποβιβαστεί στην Πρέβεζα, όπου οι μονάδες της συμπληρώθηκαν από επιστράτους που είχαν φτάσει εκεί από το εσωτερικό. Στη συνέχεια και μέχρι τις 13 Ιανουαρίου η Μεραρχία, με διαταγή του Στρατηγείου Ηπείρου, μεταστάθμευσε στο άκρο δεξιό της διατάξεως του Στρατού Ηπείρου, στην περιοχή των

χωριών Κορίτιανη—Πλαίσια—Καλέντζι. Εκτός από αυτές τις δύο μεραρχίες, στις 29 Δεκεμβρίου, έφτασε στην Πρέβεζα προερχόμενο από τη Χίο και το 7ο Σύνταγμα Πεζικού της II Μεραρχίας (Απόσπασμα Χίου), υπό το Συνταγματάρχη Πεζικού Δελαγραμμάτικα Νικόλαο, που αποτελούνταν από 4 τάγματα Πεζικού και δύο ορειβατικές πυροβολαρχίες Κρουπ, συνολικής δυνάμεως 28 αξιωματικών και 4.475 οπλιτών. Μέχρι τις 5 Ιανουαρίου το Απόσπασμα αυτό είχε προωθηθεί στο χ. Μυροδάφνη ως γενική εφεδρεία. Στο ίδιο χρονικό διάστημα προωθήθηκε στο Χάνι Εμίν

Αγά και στην Κανέτα σημαντικός αριθμός πεδινών και βαρέων πυροβόλων. Από τα πλεονάσματα εξάλλου των επιστράτων, που είχαν διατεθεί για τη συμπλήρωση του προσωπικού των μονάδων, συγκροτήθηκε ένα ανεξάρτητο τάγμα Πεζικού, με αποστολή να εξασφαλίσει τον κάτω ρου του Αχέροντα ποταμού σε συνεργασία με τα εκεί εθελοντικά τμήματα Προσκόπων.

Γεγονότα και Επιχειρήσεις 11 Ιανουαρίου- 15 Φεβρουαρίου 1913.

Στις 10 Ιανουαρίου ο Κωνσταντίνος έφτασε και εγκατέστησε το Στρατηγείο του στη Φιλιπιάδα, αναλαμβάνοντας τη διοίκηση όλων των μονάδων που υπήρχαν στην Ήπειρο, καθώς και τη διεύθυνση των επιχειρήσεων.

Το πρωί της επομένης ο Κωνσταντίνος συναντήθηκε στο ύψ. Κανέτα με τον Αντιστράτηγο Σαπουντζάκη και, αφού ενημερώθηκε για τη γενική κατάσταση και την πρόοδο των επιχειρήσεων, αποφάσισε να επιτεθεί κατά της οχυρωμένης τοποθεσίας Μπιζανίου, μετά από κατάλληλη ανασυγκρότηση των μονάδων του Στρατού Ηπείρου. Για τη διατήρηση των δυνάμεων ακμαίων, διέταξε τις μεραρχίες να εξασφαλίσουν στα τμήματά τους την αναγκαία ανάπαυση, τηρώντας στις προφυλακές τους μόνο τις απαραίτητες δυνάμεις, οι οποίες και να εναλλάσσονται.

Στο πλαίσιο της ανασυγκροτήσεως η Μεραρχία Ηπείρου μετονομάστηκε σε VIII Μεραρχία και τη διοίκηση του Τμήματος Στρατιάς Δεξιού (VI και VIII Μεραρχίες) ανέλαβε ο Αντιστράτηγος Σαπουντζάκης.

Το Απόσπασμα Χίου τέθηκε υπό τις διαταγές της IV Μεραρχίας και το Ανεξάρτητο Τάγμα διατέθηκε στη II Μεραρχία. Ο Υποστράτηγος Μοσχόπουλος επανήλθε στη διοίκηση της IV Μεραρχίας και ο Υποστράτηγος Καλλάρης στη διοίκηση της II Μεραρχίας. Συγκροτήθηκε Σύνταγμα Ιππικού Ηπείρου, από την ίλη Ιππικού που βρισκόταν στην Ήπειρο και δύο ακόμη ίλες που έφτασαν από τη Θεσσαλονίκη στις 13 Ιανουαρίου.

Οι μεραρχίες παρέμειναν στις θέσεις τους, με εξαίρεση την προώθηση ενός τάγματος της IV Μεραρχίας στην παρυφή του χωριού Μανολιάσα μέχρι το βράδυ της 12ης Ιανουαρίου, ύστερα από αγώνα και με σημαντικές απώλειες.

Στις 17 Ιανουαρίου το Γενικό Στρατηγείο, μετά από σχετική έγκριση του Υπουργείου Στρατιωτικών, διέταξε την αποστράτευση όλων των εθελοντικών σωμάτων, εκτός από αυτά που βρίσκονταν στην περιοχή του Αχέροντα και του Ολίτσικα, γιατί η παρουσία τους μετά τη σημαντική ενίσχυση του Στρατού Ηπείρου δεν κρινόταν απαραίτητη. Επιπλέον, επειδή τα σώματα αυτά δεν ήταν πλήρως οργανωμένα στρατιωτικώς και εκπαιδευμένα, είχαν παρουσιάσει αυξημένες απώλειες καθώς και κρούσματα απειθαρχίας, ιδίως σε βάρος των κατοίκων της περιοχής. Οι άντρες, αφού παρέδιναν τον οπλισμό τους στους επικεφαλής αξιωματικούς τους, θα επανέρχονταν στις εστίες τους.

Την ίδια ημέρα επίσης ο Αρχιστράτηγος έστειλε προσωπική επιστολή στον Αρχηγό των τουρκικών δυνάμεων Ιωαννίνων Εσσάτ Πασά, με την οποία του ζητούσε να παραδώσει την πόλη, ώστε να αποφευχθεί η άσκοπη αιματοχυσία, αφού άλλωστε η Οθωμανική Αυτοκρατορία με την έναρξη της Συνδιασκέψεως στο Λονδίνο είχε παραιτηθεί κάθε δικαιώματος από τα εδάφη μεταξύ της Αδριατικής και της Θράκης. Ο στρατός που υπερασπιζόταν τα Ιωάννινα θα ήταν ελεύθερος να μεταφερθεί σε τόπο κοινής αποφάσεως με τον οπλισμό και τα εφόδια του. Η απάντηση του Εσσάτ Πασά δόθηκε μετά από δύο ημέρες και ήταν αρνητική.

Επακολούθησε άμεση ενημέρωση της Κυβερνήσεως και εντατική μεταφορά και συγκέντρωση πυρομαχικών και τροφίμων για τη γενική επίθεση κατά των Ιωαννίνων. Επίσης έγιναν διευθετήσεις στο ορεινό οδικό δίκτυο και διανοίχθηκαν νέοι δρόμοι για τις ανάγκες του πεδινού πυροβολικού.

Ο καιρός στο μεταξύ χειροτέρευσε και πυκνό χιόνι κάλυψε την περιοχή, ενώ συχνά η ομίχλη δυσχέραινε την παρατήρηση και οι άντρες υπέφεραν από το δριμύ ψύχος.

Το Απόσπασμα Μετσόβου, που είχε από τις 11 Ιανουαρίου προωθήσει το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεων του στη γραμμή των χωριών Γότιστα—Δεμάτι—Ιτιά—Τρίστενο—Γρεβενίτι, διατάχθηκε στις 25 Ιανουαρίου να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του, ώστε να έχει ετοιμότητα επιθέσεως για την κατάληψη του Δρίσκου και, σε ευνοϊκές συνθήκες, να συνεχίσει την προέλαση του προς τα νότια της λίμνης Ιωαννίνων.

Στις 6 Φεβρουαρίου, επισκέφθηκε το μέτωπο ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος για να σχηματίσει από κοντά σαφή εικόνα της εκεί καταστάσεως και επιπλέον να συνεννοηθεί προσωπικά με τον Αρχιστράτηγο και να καθορίσουν από κοινού με ποιό τρόπο οι παραπέρα στρατιωτικές επιχειρήσεις θα μπορέσουν να εξυπηρετήσουν αποτελεσματικότερα το εθνικό συμφέρον. Ο Πρωθυπουργός μετά τη Φιλιπιάδα, όπου ήταν το Γενικό Στρατηγείο, συνοδευόμενος από τον Αρχιστράτηγο επισκέφθηκε τον τομέα του μετώπου στο Μπιζάνι και στη συνέχεια αναχώρησε για την Πρέβεζα, προκειμένου να επιστρέψει στην Αθήνα.

Στις 9 Φεβρουαρίου, το Γενικό Στρατηγείο κοινοποίησε γενικές οδηγίες προς όλες τις μονάδες για την έγκαιρη μελέτη και προπαρασκευή της επικείμενης επιχειρήσεως. Σύμφωνα με τις οδηγίες αυτές, η κύρια προσπάθεια θα κατευθυνόταν προς τον τομέα Μπιζάνι—Κουτσελιό—Καστρίτσα και θα αναλαμβάνονταν από τις II, VI, VIII Μεραρχίες και το Απόσπασμα Μετσόβου, με ταυτόχρονη δευτερεύουσα ενέργεια από το Απόσπασμα Ολίτσικα και την IV Μεραρχία προς τα υψώματα Άγιος Νικόλαος και Μανολιάσα αντίστοιχα. Η όλη ενέργεια θα συνδυαζόταν με προέλαση της III Μεραρχίας και Αποσπάσματος της V Μεραρχίας από την Κορυτσά και τη Φούρκα προς τα νότια.

Στο μεταξύ στις **8 Φεβρουαρίου**, έφτασε στην Καλαμπάκα, προερχόμενο από τη Θεσσαλονίκη, το 4ο Σύνταγμα Πεζικού της I Μεραρχίας. Ο διοικητής του, Συνταγματάρχης Παπακυριαζής Ιωάννης, έλαβε εντολή από το Γενικό Στρατηγείο να συγκροτήσει Μικτή Ταξιαρχία από το 4ο Σύνταγμα, το πρώην Απόσπασμα Μήτσα που βρισκόταν στο Μέτσοβο, ένα τάγμα που είχε σταλεί από το εσωτερικό και μια ταχυβόλο πυροβολαρχία, με σκοπό να διανοίξει τη διάβαση Δρίσκου και να συνδράμει στη γενική επίθεση κατά των Ιωαννίνων, καταλαμβάνοντας την Καστρίτσα. Από τις **15 Φεβρουαρίου** η Ταξιαρχία αυτή τέθηκε στη διάθεση του Τμήματος Στρατιάς Δεξιού. Αποστολή της ήταν να εξασφαλίσει το Μέτσοβο με μικρό τμήμα, ενώ με τις υπόλοιπες δυνάμεις της, αφού εκκαθαρίσει την περιοχή, να περάσει τον Άραχθο και να επιτεθεί κατά των τουρκικών δυνάμεων στα χωριά Δαφνούλα και Δρίσκος και να συνδεθεί με το Τμήμα Στρατιάς Δεξιού. Με άλλη διαταγή συγκροτήθηκε γενική εφεδρεία από το 15ο Σύνταγμα Πεζικού, το 1ο Σύνταγμα Ευζώνων και ένα τάγμα του 17ου Συντάγματος, η οποία συγκεντρώθηκε στα χωριά Αετοράχη και Ελληνικό. Στις **12 Φεβρουαρίου**, εξάλλου, αποβιβάστηκε στην Πρέβεζα μία μοίρα Πεδινού Πυροβολικού (των δύο πυροβολαρχιών), προερχόμενη από τη Θεσσαλονίκη και διατέθηκε στο Διοικητή

Πυροβολικού Στρατιάς. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα οι Τούρκοι ασχολήθηκαν εντατικά με τη συμπλήρωση της αμυντικής τους οργανώσεως, κυρίως στο Οχυρό Μπιζάνι και στην περιοχή του χωριού Κουτσελιό.

Η μάχη του Μπιζανίου 16-22 Φεβρουαρίου 1913.

Η Μάχη του Μπιζανίου υπήρξε η σημαντικότερη σύγκρουση κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο μεταξύ του ελληνικού και του τουρκικού στρατού στο μέτωπο της Ηπείρου. Η τοποθεσία Μπιζάνι με τις γειτονικές τοποθεσίες νότια των Ιωαννίνων, αποτέλεσε σημαντικό φυσικό σημείο άμυνας και το επέλεξαν οι Τούρκοι για να καθηλώσουν τον ελληνικό στρατό. Με τον κυκλωτικό ελιγμό όμως, που τελικά κατάφεραν οι Έλληνες, ανάγκασαν τον αντίπαλο σε άμεση παράδοση. Η νίκη στο Μπιζάνι αποτέλεσε το κλειδί για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, καθώς και ολόκληρης της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου.

Το υψίπεδο νοτίως των Ιωαννίνων είναι πεταλοειδές και από τη φύση του οχυρό: σχηματίζεται από βραχώδη και δυσπρόσιτα υψώματα που το περιβάλλουν. Στην τοποθεσία είχαν κατασκευασθεί μόνιμα οχυρωματικά έργα με την επίβλεψη Γερμανών αξιωματικών, που είχαν αναλάβει τον εκσυγχρονισμό των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Σχέδιο μάχης.

Το σχέδιο του τουρκικού επιτελείου προέβλεπε σταθερή άμυνα στην οχυρωμένη τοποθεσία των Ιωαννίνων και κυρίως στα υψώματα Μπιζάνι και Καστρίτσα. Ο Τούρκος Αρχιστράτηγος Εσσάτ Πασάς είχε στην διάθεσή του 4 μεραρχίες.

Ο Ελληνικός Στρατός Ηπείρου με επικεφαλής τον διάδοχο Κωνσταντίνο, αποτελούνταν από 4 μεραρχίες, 1 ταξιαρχία και ένα σύνταγμα πεζικού. Το σχέδιο της επίθεσης ήταν σχετικά ριψοκίνδυνο: προέβλεπε την ευρεία υπερκέραση (κύκλωση) από δυτικά της οχυρωμένης τοποθεσίας και την άμεση κατάληψη των Ιωαννίνων. Ταυτόχρονα, θα γίνονταν επιθέσεις στον κεντρικό και τον ανατολικό τομέα του μετώπου, με σκοπό την παραπλάνηση του εχθρού και την καθήλωση των τουρκικών δυνάμεων.

Στις 19 Φεβρουαρίου τέθηκε σε εφαρμογή το σχέδιο παραπλάνησης, με βολές πυροβολικού και επιθέσεις μονάδων πεζικού, από το Α΄ τμήμα της ελληνικής Στρατιάς, στον τομέα Μπιζάνι-Κουτσελιό-Καστρίτσα. Το Β΄ τμήμα της Στρατιάς συγκεντρώθηκε με μυστικότητα απέναντι από τον τομέα Μανωλιάσσα-Άγιος Νικόλαος-Τσούκα. Με το πρώτο φως της επόμενης μέρας, το Β΄ τμήμα Στρατιάς εξαπέλυσε αιφνιδιαστική επί-

θεση με ιδιαίτερη σφοδρότητα. Με μια τολμηρή και βαθιά εισχώρηση στον δυτικό τομέα των επιχειρήσεων το 1ο Σύνταγμα Ευζώνων, μαζί με το 9ο Τάγμα υπό τον Ταγματάρχη Ιωάννη Βελισσαρίου, κατάφερε να φτάσει στις παρυφές των Ιωαννίνων, στον Άγιο Ιωάννη.

Η είδηση ότι ο Ελληνικός Στρατός έφτασε έξω από τα Ιωάννινα, ταυτόχρονα καθιστούσε αδύνατη την υποχώρηση των Τούρκων και δημιούργησε πανικό στην διοίκηση του τουρκικού στρατού που ήταν εγκατεστημένη στην πόλη. Οι εύζωνες είχαν φροντίσει να καταστρέψουν τα τηλεφωνικά δίκτυα, διακόπτοντας έτσι την επικοινωνία της τουρκικής διοίκησης με τον στρατό της. Με αυτές τις συνθήκες, στις 23.00 της ίδιας μέρας ο Εσάτ Πασάς έστειλε πρόταση παράδοσης του τουρκικού στρατού, καθώς δεν γνώριζε ότι στο Μπιζάνι και τον υπόλοιπο ανατολικό τομέα οι τουρκικές δυνάμεις διατηρούσαν ακέραιες τις θέσεις τους.

Απολογισμός.

Στις 21 Φεβρουαρίου 1913, με την αποδοχή της πρότασης παράδοσης, το Σύνταγμα Ιππικού της Στρατιάς Ηπείρου εισήλθε στα Ιωάννινα.

Οι απώλειες του ελληνικού στρατού κατά την μάχη, ανήλθαν σε 264 νεκρούς και τραυματίες. Η αποφασιστική αυτή νίκη άνοιξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της ευρύτερης περιοχής των Ιωαννίνων και της Βόρειας Ηπείρου.

Κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων πέθανε ο Ολυμπιονίκης Κωνσταντίνος Τσικλητήρας.

(10 Φεβρουαρίου 1910 στην Αθήνα). Παρόλο που είχε την δυνατότητα να πάρει αναβολή λόγω των αθλητικών του διακρίσεων, αρνήθηκε και κατατάχτηκε εθελοντικά στο στράτευμα.

**Εύζωνες αποχωρούν από τα Ιωάννινα, μετά την Μάχη του Μπιζανίου-Α
Βαλκανικός Πόλεμος 1913**

Τα οχυρά του Μπιζανίου.

Πρόκειται για απόρθητα φρούρια των Τούρκων που βρίσκονται στην κορυφή του λόφου του Μπιζανίου. Κατασκευάστηκαν υπό την εποπτεία του Γερμανού στρατάρχη Γκόλτς (VON DER GOLTZ) κατά τα έτη 1909-1912 αλλά και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Προφανώς οι Τούρκοι ανέμεναν τον πόλεμο αυτό και είχαν λάβει τα μέτρα τους.

Το υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένα τα οχυρά είναι το μπετόν –αρμέ. Είναι σε ημικυκλική τροχιά. Είναι δε αθέατα από την πλευρά που πρόκειται να δεχθούν επίθεση, εκτός από το στόμιο των πυροβόλων που ήταν ορατό. Ο πυροβολητής είναι καλυμμένος και μόνο όταν πρόκειται να σκοπεύσει βγάζει το κεφάλι του. Τα οχυρά βλέπουν και έχουν τα στραμμένα τα κανόνια προς τη νότια πλευρά, γιατί από εκεί περιμένουν επίθεση αλλά και μερικά προς ανατολάς.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου πολλά οχυρά υφίσταντο ζημιές από το δικό μας πυροβολικό αλλά επιδιορθώνονταν στη διάρκεια της νύχτας ή σε κάποια ανάπαυλα του πολέμου.

Γενικά τα οχυρά του Μπιζανίου ήταν πανίσχυρα, κατασκευασμένα σε μια πανίσχυρη οχυρή τοποθεσία που δεσπόζει του λεκανοπεδίου των Ιωαννίνων και όλων των γύρω περιοχών και καλώς την επέλεξαν οι Τούρκοι. Υπάρχουν ακόμη σ' αυτή τη θέση σε μικρή απόσταση από τα οχυρά ερειπωμένα κτίρια που χρησίμευαν σαν αποθήκες πυρομαχικών και άλλων εφοδίων και σαν καταλύματα, καθώς και δεξαμενές για νερό. Δίκαια λοιπόν, και προπάντων λόγω της τέτοιας οχύρωσής του, το Μπιζάνι ονομάστηκε από όσους έλαβαν μέρος στα γεγονότα, φοβερό, τρομερό, απόρθητο, ανδροφόνο άπαρτο κάστρο κ.τ.λ.

Πληροφορίες για τη θέση και τα σχέδια των οχυρών έδωσαν πολλοί Έλληνες πατριώτες και προπάντων ο υπολοχαγός του τουρκικού στρατού ομογενής μας ο Νικολάκης Μιζαντζιόγλου ο αλλιώς γνωστός Νικολάκης Εφέντης, πράγμα που του στοίχισε το μαρτυρικό του θάνατο, όταν απόβιβάστηκε στη Σμύρνη μετά το τέλος του πολέμου.

Η «ΣΚΥΛΛΑ» ΚΙ' Ο ΝΙΚΟΛΑΚ' ΕΦΕΝΤΗΣ

Έτσι την έλεγαν τότε: «Σκύλλα»! Και δεν ήταν το συμπαθητικό σπιτίσιο ζωντανό, που ξέρουμε όλοι. Ούτε η Σκύλλα, που λέει ο παλιός μύθος –το τέρας με τα δώδεκα ποδάρια και τα έξη κεφάλια! Δεν τους έμοιαζε σε τίποτα. Δεν είχε σώμα σαν και κείνα. Ήταν άσαρκη. Έτρωγε όμως σάρκες όπως κι εκείνες. Δεν είχε ούτε ψυχή. Ήταν άψυχη, κατά-

κρυα, παγερή. Έστελνε όμως αράδα ανθρώπινες ψυχές στον άλλο κόσμο! Δεν αλύχταγε, σαν τις σκύλλες τις γνωστές μας. Μονάχα μούγκριζε σαν μπουμπουνητό και ξέρναγε φωτιά και καυτό σίδηρο, πούκανε στάχτη εκείνον που θα τολμούσε να ζυγώσει στη φωλιά της...

Η Σκύλλα η Μπιζανίτικη δεν ήταν ζωντανό. Ήταν τόπος ωχυρωμένος με όπλο πολεμικό! Ήταν κανόνι. Και δεν ήταν ένα. Ήταν πολλά! Ήταν τόσο, όσα και μια πυροβολαρχία. Κι' όλα τους ταχυβόλα, τα πιο τέλεια κανόνια της εποχής εκείνης.

Και δεν την είχαν τη... Σκύλλα του Μπιζανιού Ελληνικά στρατιωτικά χέρια. Την είχαν τούρκικα. Και την είχαν κρυμμένη αριστοτεχνικά και σε τόπο «καραούλι».

Αγνάντευαν απ' τη φωλιά της ολόκληρο σχεδόν τ' αριστερό το Μπιζανίτικου τοπίου, καθώς ερχόμαστε από τα Γιάννενα, κείνο π' απλώνεται προς τα Κατσανοχώρια.

Τ' αγνάντευε και το φύλαγε. Μύτη δε μπορούσε να «σκάση» προς τα κει. Αν έσκαγε, την έβλεπε η Σκύλλα και την κομμάτιαζε αλύπητα.

Είχε του Μπιζανιού η «Σκύλλα» δύο γερές αβάντες, στην τόσο φοβερή δουλειά της: Την κρυψώνα της και την κασίδα του Μπιζανίτικου τοπίου, με την απέναντί του Τσοούκα. Σ' αυτές τις δυό χρωστάει το θρύλο της. Κι όχι σε κείνους που την είχαν.

Κασιδιάρικο από κλαριά κι έρημο από βράχια κι άλλα μετερίζια το Μπιζάνι, της έκανε πολύ καλή αβάντα στη δουλειά της. Και η κρυψώνα της –άγνωστο πού– καλά κουκουλωμένη και απλησίαστη σε μάτι και σε κιάλι, της έδινε τη δύναμη να σκοτώνη, χωρίς να σκοτώνεται. Να εξολοθρεύη, χωρίς να εξολοθρεύεται. Να βλέπει και να σκορπά τον θάνατο, δίχως να βλέπεται.

Μόνο, χάρη σ' αυτά τα όπλα της, έφαγε πολλά Ελληνικά κορμιά η «Σκύλλα» στο Μπιζάνι το 1912-13, προτού ξεπατωθή απ' τους δικούς μας. Αυτή σταμάτησε το δρόμο του Στρατού μας για τα Γιάννενα, για πολύν καιρό. Αυτή έφαγε τους Γαριβαλδιάνους και το Μαβίλη. Αυτή τον κάρφωσε κάπου δυό μήνες γύρω στα Μπιζανίτικα κοντοβούνια. Η ίδια μάκρυνε όσο δεν το περίμενε κανένας, τη μάχη του Στρατού μας για την Ήπειρο. Δίχως τη «Σκύλλα» οι Τούρκοι θα ήταν χαμένοι από νωρίς. Τα Γιάννενα θα πέφτανε στα χέρια μας, πριν ακουστή καλά - καλά το πρώτο μπαμ.

Πολύ σωστά και ταιριαστά τη βάφτισαν και «Σκύλλα». Ο νουνός της έκαμε «διάνα» στ' όνομά της. Και δεν ήταν ένας. Ήταν πολλοί. Ήταν όλοι οι μαχητές του Μπιζανιού. Από φαντάρο ίσαμε Στρατηγό και Αρχι-στρά-

τηγο. Και μεις οι σκλάβοι, «Σκύλλα» τη λέγαμε. Και οι Τούρκοι, έτσι την έλεγαν.

Σήμερα δεν υπάρχει η «Σκύλλα». Στημένη εκεί για να βοηθήσει τ' άδικο στον πόλεμό του με το δίκιο, πέθανε τότε κι' αυτή αντάμα μ' όλο το οχυρό του Μπιζανιού. Έγινε θρύψαλα από τη δύναμη του δίκιου, όταν τούτο συγκρούστηκε το «12» με τ' άδικο, όταν γιγαντοπάλεψεν ο σκλάβος με τον τύραννό του. Ο Έλληνας με τον Τούρκο.

Τότε που ο πρώτος ζητούσε τη Λευτεριά του κι' ο άλλος δεν του την έδινε.

Και μετρηθήκανε, με νικητή τον πρώτο.

Δεν υπάρχει σήμερα η «Σκύλλα» στο Μπιζάνι. Υπάρχει όμως η φωλιά της. Είναι ανάμεσα στα μνήματα εκείνων που έπεσαν, γυρεύοντας να ξαναπάρουν με τη βία αυτό που έχασαν με τη βία, εδώ και πεντακόσια χρόνια. Στέκεται κει να λήη στον ξένο ή συντοπίτη επισκέπτη:

«Εδώ συγκρούστηκαν το 1912 οι Τούρκοι και οι Έλληνες. Τ' άδικο με το δίκιο, και νίκησε το δεύτερο».

Η ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΥ.

Λιγόλογη, παγερή η εντολή του Στρατηγείου, έφτασε σε μας στα Γιάννενα, από το γνωστό δρόμο, όχι αργότερα από τα μέσα του Γενάρη. Έλεγε: «Εξακριβώστε, πού ακριβώς ευρίσκονται τα ταχυβόλα, «Σκύλλα».

Ο Χαντέλης, είδε την εντολή του Στρατηγείου –φημισμένος σε τέτοια– κατάλαβε τη ζωτική σημασία της για τους αγώνες μας, και πόσο δύσκολη ήταν η γρήγορη και εξακριβωμένη απάντηση σ' αυτή. Τα είπε και με το Δεσπότη, καλέσανε μετά και μένα. Είχα τριφτή σ' αυτή τη δουλειά και ήθελαν τη γνώμη μου και τη βοήθειά μου. Η στιγμή δεν σήκωνε πολύ κουβεντολόι. Ζητούσε γρήγορη απόφαση και γρηγορότερη εκτέλεση. Αυτό κι' έγινε. Την ίδια μέρα το βράδυ, κάναμε σύσκεψη στη Μητρόπολη. Ήταν ο Μητροπολίτης Γερβάσιος, ο Χαντέλης και 'γω, που τώρα τα γράφω. Ο Χαντέλης πρότεινε να βάλουμε τον Παπανικόλα από το Μπαρκμάδι, να συγκεντρώσει όσες πληροφορίες μπορέσει για το οχυρό «Σκύλλα», και να τις στείλουμε στο Στρατηγείο. Ο Παπανικόλας ήταν μέλος του Κομιτάτου, αφωσιωμένος στην Εθνική υπόθεση και ψυχωμένος άνθρωπος. Ο Δεσπότης έδειξε να συμφωνή με την πρόταση του Χαντέλη. Εγώ μίλησα τελευταίος. Δεν συμφώνησα με την πρόταση του Χαντέλη.

– Καλός είναι ο Παπανικόλας, τους είπα. Αλλά τι μπορεί να κάνει σ' αυτή τη δουλειά ένας παπάς; Αυτή η δουλειά θέλει άνθρωπο που να μπορεί να κλέψει ή να δώσει μυστικά στρατιωτικά - επιτελικά. Και τέτοιος

άνθρωπος πρέπει να είναι αξιωματικός του Τουρκικού στρατού, και μάλιστα όχι όποιος κι' όποιος, αλλά ένας που να ξέρει τα μυστικά του Οχυρού, που μπορεί να τα μάθη. Αυτός θα κάνη τη δουλειά.

– Ναι, είπαν Δεσπότης και Χαντέλης μ' ένα στόμα. Τέτοιος μας χρειάζεται, αλλά πού θα τον βρούμε;

– Αυτός, που θα μπορούσε να μας βοηθήση, υπάρχει, του απάντησα.

– Ποιός είναι;

– Ο Νικολάκη Εφέντης!

Με κύτταξαν και οι δυό με γουρλωμένα μάτια και στόματα ανοικτά για κάμποσο. Το όνομα, που ξεστόμισα βρόντηξε στ' αυτιά τους σαν το σφυρί στ' αμόνι.

– Τρελλάθηκες, Τσεκούρα; Μου λέει ο Χαντέλης.

– Δεν τρελλάθηκα.

– Καλά, σε Τούρκο αξιωματικό θ' αναθέσουμε τέτοια δουλειά; Για όνομα του Θεού! Το Νικολάκη Εφέντη που προτείνεις, προσπαθήσαμε κι' άλλη φορά να τον συναντήσουμε, αλλά δεν μπορέσαμε. Αυτός είναι απλησίαστος. Θα καούμε!

– Δεν θα καούμε, του λέω. Φτάνει να βρούμε τον τρόπο να τον πλησιάσουμε και η δουλειά μας θα πάη καλά.

– Φοβάμαι πολύ, Θανάση!

– Μη φοβάσαι, του απαντώ.

– Φοβούμαι ότι και ζημιά θα πάθουμε και τον καιρό μας θα χάσουμε, αν παίξουμε το παιχνίδι μας με τον Νικολάκη Εφέντη. Φοβούμαι, τι να σας πω..., φοβούμαι!

– Μη φοβάσαι, κύριε Χαντέλη, γυρίζει και του λέει με το γαλήνιο ύφος του το γεμάτο σιγουριά και βεβαιότητα ο Δεσπότης. Μη φοβάσαι. Άφησε τον Θανάση να κάνη τη δουλειά του όπως αυτός ξέρει.

Ο Χαντέλης συμφώνησε τελικά με πολύ δισταγμό, με τα λόγια του Δεσπότη. Κι' έτσι η πρότασή μου έγινε δεκτή. Από κείνη τη στιγμή είχα φορτωθή στην πλάτη μου την πιο δύσκολη αποστολή από όσες είχα αναλάβει ως τότε. Έφυγα και πήγα στο σπίτι να κοιμηθώ. Πώς έφτασα, δεν το κατάλαβα. Είχα αφαιρεθή. Περπατούσαν τα πόδια μου και το μυαλό μου ήταν αλλού. Πώς θα πλησιάσω τον Νικολάκη Εφέντη. Ήταν πραγματικά μονόχνωτος άνθρωπος. Εκείνη τη νύχτα δεν έκλεισα μάτι. Ξάπλωσα κι' έφεξα με τη ίδια σκέψη. Πώς θα καταφέρω τον Νικολάκη!

Ο ΝΙΚΟΛΑΚΗ ΕΦΕΝΤΗΣ.

Νέος –τριαντάρης– λεπτοκαμωμένος, κοντόσωμος. Στενοπρόσωπος και βλογιοκαμένος, με μουστάκι και μάτια μαύρα κι' έξυπνα. Τέτοιος ήταν στο σουλούπι ο Νικολάκη Εφέντης και μ' αυτό το όνομα τον ξέρανε στα Γιάννενα. Το πραγματικό επώνυμό του δεν μαθεύτηκε ποτέ. Ο γιατρός Βλαχόπουλος από το Μέτσοβο μου είπε κάποτε ότι το επώνυμο του Νικολάκη Εφέντη ήταν Τσεπτσίδης. Τούτο όμως κανένας άλλος δεν το βεβαίωσε τότε, ούτε κι' ως τώρα το 'χει βεβαιώσει.

Ο Νικολάκη Εφέντης ήταν λοχαγός του μηχανικού στον Τουρκικό στρατό. Καταγότανε από την Άγκυρα. Εκεί είχε τους γονείς του και πέντε αδελφές. Είχε σπουδάσει Μηχανικός στη Γερμανία. Και όταν έγιναν τα οχυρά του Μπιζανίου από τον Γερμανό φον Γκολτς, εργάστηκε και αυτός μαζί του. Γνώριζε πολύ καλά όλα τα μυστικά της κατασκευής τους.

Άμα τελείωσε το έργο ο φον Γκολτς, έφυγε. Ο Νικολάκη Εφέντης όμως έμεινε στα Γιάννενα. Τοποθετήθηκε συντηρητής του οχυρού. Εκεί τον βρήκε και ο πόλεμος του 1912. Εκεί και η απελευθέρωση αιχμάλωτο.

Οι γονείς του και οι αδελφές του μένανε μόνιμα στην Άγκυρα. Ήταν Έλληνες και Χριστιανοί. Κι' ο Νικολάκη Εφέντης ήταν το ίδιο. Τέλειωσε το Ζωγράφειο Γυμνάσιο στην Πόλη και μετά πήγε στο Μόναχο κι' έγινε Μηχανικός. Μ' όλο που υπηρετούσε σαν αξιωματικός στον Τουρκικό στρατό, ήταν φανατικός Έλληνας και Χριστιανός. Διατήρησε άσβεστη την πίστη του στην Πατρίδα και στη Θρησκεία.

Στα Γιάννενα ήταν πολύ γνωστός. Σε τούτο βοήθησε η όλη διαγωγή του και ο χαρακτήρας του. Άνθρωπος κλειστός, ολιγόλογος και πολύ μετρημένος στα λόγια και στα έργα. Δεν είχε καμμιά επαφή με τους Χριστιανούς Γιαννιώτες. Ζούσε πάντα μόνος και απλησίαστος. Οι μέρες του περνούσαν ανάμεσα στο γραφείο του –στην Τουρκική στρατιωτική Διοίκηση και στο σπίτι του, που ήταν κοντά στο Δημαρχείο, ιδιοκτησία κάποιας Λενίτσας.

Ο Νικολάκη Εφέντης είχε ψυχή ελληνική. Γι' αυτό και δεν δίστασε να θυσιάσει για την Ελλάδα και τον εαυτό του και την οικογένειά του, όπως θα δούμε παρακάτω. Πέτυχε ν' αντιγράψει ολόκληρο το σχεδιάγραμμα με τα οχυρά του Μπιζανιού και να βοηθήσει έτσι αποφασιστικά στην γρηγορότερη και χωρίς απώλειες, τελικά, εκπόρθησή τους από τον Ελληνικό Στρατό.

ΤΟ ΚΥΝΗΓΗΤΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΗ.

Με την εντολή του Δεσπότη και του Χαντέλη στην τσέπη έβαλα όλα τα δυνατά μου ν' ανταμώσω, με κάθε τρόπο, τον Νικολάκη Εφέντη, τον απλησίαστο και μονόχνωτο. Έτσι, την άλλη μέρα το πρωί –πριν ακόμα καλοφέξη– βρέθηκα έξω από το σπίτι της Ελενίτσας, όπου έμενε με ενοίκιο ο Νικολάκης. Το σπίτι βρισκόταν λίγο πιο κάτω από το Δημαρχείο. Εκεί παλουκώθηκα από νωρίς με τα μάτια καρφωμένα στην πόρτα του σπιτιού και το νου μου στο πώς θα πλησιάσω το Νικολάκη Εφέντη άμα θα ξεπορτίσει για το γραφείο του και –το σπουδαιότερο– τι θα του πω.

Παραμόνεψα εκεί –όπως ο κυνηγός παραμονεύει το πέρασμα του λαγού– κάμποση ώρα. Δεν τον έβλεπα όμως να βγαίνει το Νικολάκη, και ανησυχούσα. Η ανησυχία μου δεν κράτησε πολύ. Την σταμάτησε το άνοιγμα της πόρτας του σπιτιού της Ελενίτσας και η εμφάνιση του Νικολάκη στο κατώφλι της. Την έκλεισε κοντά του και τράβηξε για το γραφείο του από τον ίδιο πάντα δρόμο και με την ίδια αργή και βαρειά περπατησιά.

Δεν έχασα καιρό! Έκαμα το μόνο που μπορούσα να κάμω. Τον πήρα από κοντά. Βημάτιζα πιο γρήγορα απ' αυτόν για να τον προλάβω. Είχα αποφασίσει να τον πλευρίσω στο δρόμο, να του μιλήσω κι' ό,τι γίνη ας γίνη. Ο βουρκωμένος όμως Γιαννιώτικος ουρανός μου άλλαξε τα σχέδια. Άρχισε να ρίχνει δυνατή βροχή –σωστό δρολάπι. Για να μη μουσκέψη ο Νικολάκης πήγε να προφυλαχθή στην εξώπορτα του Δημαρχείου. Αυτό που δεν ήθελα! Τρέχω και 'γω και πάω δίπλα του. Δεν πήγα να γλυτώσω απ' την μπόρα. Πήγα να του πω αυτό που ήθελα. Η νεροποντή μούδωσε απλώς το πρόσχημα.

– Καλημέρα, Νικολάκη Εφέντη, του λέω. Νερό! Πολύ νερό ρίχνει σήμερα!

– Τσοκ! Τσοκ! (πολύ! - πολύ!), μου απαντά ο Νικολάκης.

– Πώς πάει ο πόλεμος, κυρ - Νικολάκη;

– Πώς να πάη τζάνουμ! Μπορεί η Ελλάδα να τα βάλει με κοτζάμ', αυτοκρατορία; Θα τσακιστεί κι' αυτή και οι σύμμαχοί της.

Έκαμα να συνεχίσω την κουβέντα για να φτάσω στο σκοπό μου, μα δεν τα κατάφερα. Ο Νικολάκης φοβήθηκε, φαίνεται γιατί του ήμουν άγνωστος, και για να κόψη την κουβέντα μαζί μου, ίσως του ήταν ενοχλητική, μ' άφησε σύξυλο προτού να σταματήσει η βροχή, κι' έφυγε.

Έτσι, η πρώτη μου προσπάθεια να πλησιάσω τον Νικολάκη Εφέντη απέτυχε. Παρ' όλα αυτά δεν απογοητεύθηκα. Το μεσημέρι τον είδα να

μπαίνω στο παλιό χάνι του Παπαζήση, γνωστό τότε με τ' όνομα «χάνι Χατζήμπαση». Ήταν εκεί στην οδό Μητροπόλεως. Μπήκε εκεί ο Νικολάκης για φαγητό. Ευκαιρία για την δουλειά μου. Μπήκα και 'γω. Κάθησα σ' ένα τραπέζι. Τσίμπησα κάτι και μόλις τον είδα να βγαίνει, τον ακολούθησα.

Λιγο πιο κάτω από το Χάνι αποφασίζω και τον σταματώ:

– Εφέντη μ', του λέω, κόπιασε απ' το μαγαζί μ', να σε φιλέψω κάτι.

Έναν καφέ ή ό,τι άλλο προτιμάς.

– Και πούναι το μαγαζί σου, με ρωτά.

– Να! εκείνο είναι. Το μεγάλο ρολογάδικο.

– Καλά! Καλά! Θα περάσω καμμιά μέρα, μου λέει και φεύγει.

Πάλι χασούρα! Πάλι δεν βγήκε τίποτα! Τι νάκανα όμως; Να υποχωρούσα δεν γινότανε. Δεν θα πετύχαινα το σκοπό μου. Έπρεπε να συνεχίσω. Την ίδια μέρα το βράδυ κατάφερα να τον ματανταμώσω, τάχα μ' τυχαία, στο στενό που ήταν η παλιά Καπλάνειος Σχολή και το Ελισαβέτιο Παρθεναγωγείο. Μόλις τον είδα, τρέχω, μπαίνω μπροστά του, τον σταματώ και του λέω:

– Συχώρα με, Νικολάκη Εφέντη μ'. Σε ξορκίζω στο όνομα της Πατρίδας μας –στ' όνομα των Ιερών και Οσίων του Έθνους μας!

– Τι τρόπος είν' αυτός; Με διακόπτει αυστηρά ο Νικολάκης. Θα σε καταγγείλω στις Αρχές.

– Για μένα δεν με νοιάζει, του λέω. Κάνε με ό,τι καταλαβαίνεις. Σε παρακαλώ, όμως, να περάσης από τον Δεσπότη, θέλει να σε δη.

Μόλις άκουσε για Δεσπότη ο Νικολάκης, μαλάκωσε! Έγινε αρνί. Η αγριάδα έφυγε από τα μούτρα του και η ματιά του ημέρεψε.

– Και πώς μπορώ να ιδώ εγώ τον Δεσπότη;

– Αυτό είναι δική μου δουλειά. Ελάτε αύριο, άμα νυχτώση στο δρόμο του Ναού της Μητροπόλεως. Θα είμαι εκεί και να μ' ακολουθήσης.

– Καλά, μου είπε κι' έφυγε.

Έφυγα κι εγώ γιομάτος χαρά. Το σχέδιό μου είχε αρχίσει να γίνεται πραγματικότητα. Ο Νικολάκη Εφέντης την άλλη μέρα το βράδυ θα ήταν στο Δεσπότη! Σίγουρο αυτό! Εκτός αν το ψεύτιζε, αν δεν έρχονταν να μ' ανταμώση εκεί που είπαμε και μου τόταξε, για να γλυτώση από την πολιορκία μου. Αλλά... όχι! Δεν θάκανε τέτοιο πράγμα ο Νικολάκης. Δεν ήταν τέτοιος άνθρωπος. Θα ερχόταν τ' άλλο βράδυ, να τον πάω στο Δεσπότη.

Μ' αυτές τις σκέψεις το κεφάλι μου πήγα και βρήκα το Φίλιππα τον Περάτη, που ήταν Επίτροπος στη Μητρόπολη και του είπα ν' αφήση τις πόρτες μισάνοιχτες την άλλη μέρα το βράδυ. Από κεί τράβηξα για το μαγαζί και μετά για το σπίτι. Από τότε ως την άλλη μέρα το βράδυ, που θ' αντάμωνα τον Νικολάκη, οι ώρες μου περνούσαν γιομάτες χαρά, αλλά και αγωνία. Χαρά για το κατόρθωμά μου να φέρω σ' επαφή το Νικολάκη με το Δεσπότη. Κι' αγωνία μήπως λάξη και με γελάση και δεν γίνη τίποτε.

Ο ΝΙΚΟΛΑΚΗΣ ΣΤΟ ΔΕΣΠΟΤΗ.

ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ.

Την άλλη μέρα το βράδυ η νύχτα και 'γω ανταμωθήκαμε κοντά στη Μητρόπολη. Εκεί ήρθε σε λίγο κι' ο Νικολάκης. Φορούσε πολιτικά. Κουβέντα δεν αλλάξαμε. Ήταν άχρηστη κι' ίσως κι επικίνδυνη.

Μουγγοί κι' οι δυό κι' αγκαλιασμένοι από τη νύχτα ξεκινήσαμε. Μπροστά εγώ και πίσω ο Νικολάκη Εφέντης μπήκαμε στην αυλή της Εκκλησιάς και τραβήξαμε για το Δεσποτικό. Δεν ανεβήκαμε απ' την κυρία είσοδο. Ανεβήκαμε από τη σκάλα, που είναι πίσω απ' την Εκκλησιά και πάει ίσια στο Δεσποτικό. Εκεί μας περίμενε ο Δεσπότης ο Γερβάσιος. Βρισκότανε μέσα κι ο Επίσκοπος Δωδώνης.

Χαιρετήσαμε τους Ιερωμένους και χωρίς να χάση καιρό ο Δεσπότης πήρε το Νικολάκη και μπήκανε στο διπλανό δωμάτιο. Εκεί έμειναν οι δυό τους και τα είπαν κάπου μισή ώρα. Εγώ κουβέντιαζα με τον Επίσκοπο Δωδώνης.

Όταν βγήκαν, ο Δεσπότης συνέχισε την κουβέντα του με τον Επίσκοπο Δωδώνης, ενώ ο Νικολάκης ήρθε κοντά μου και μου είπε χαμηλόφωνα:

– Ο Δεσπότης μου τα είπε όλα και ότι είσαι άνθρωπος της απολύτου εμπιστοσύνης. Ας ιδούμε τώρα τι μπορούμε να κάνωμε.

–Θέλομε, Νικολάκη Εφέντη, το σχεδιάγραμμα των οχυρών του Μπιζανίου και προπαντός της «Σκύλλας» που κάνει μεγάλη ζημιά στο Στρατό μας. Η καταστροφή της θα συντομεύσει το πέσιμο του Μπιζανίου.

– Τώρα δεν μπορώ, μου λέει ο Νικολάκης. Αύριο όμως θα πάω στο Μπιζάνι και σε οχτώ μέρες θα γυρίσω και θα σου τα φέρω όλα αυτά που γυρεύεις.

Έτσι μου είπε κι έτσι έκαμε. Στις οχτώ μέρες ταμάμ τον είδα να σταματάη μπροστά στη βιτρίνα του μαγαζιού μου, να βγάνη το ρολόι του και να κάνη πως κανονίζει την ώρα του. Όταν είδε πως τον είδα, έφυγε. Κατάλαβα ότι με θέλει και πήγα κοντά του. Ανταμωθήκαμε και πάλι στο

στενό δρομάκι όπου το Ελισαβέτιο Παρθεναγωγείο. Βγάζει από την τσέπη του μιά κάρτα, μου τη δίνει και μου λέει:

– Αυτό είναι το σχεδιάγραμμα. Δεν θα καταλάβουν όμως τίποτα. Θέλω ένα ασφαλές μέρος να το επεξεργαστώ.

– Θα βρούμε, του λέω, και το μυαλό μου άρχισε να ψάχνη.

Στο σπίτι μου δεν μπορούσε να γίνει τέτοια δουλειά. Δεν είχαμε ασφάλεια. Ήμουν γνωστός και το παρακολουθούσαν οι Τούρκοι και οι άλλοι σπιούντοι τους. Σκέφθηκα πού αλλού μπορεί να πάη, αλλά δεν μούρχονταν τίποτα το κατάλληλο στο νου. Τότε του είπα να συναντηθούμε στο ίδιο μέρος το βράδυ, για να βρω στο μεταξύ καιρό να ψάξω. Δέχθηκα και χωρίσαμε.

Ανέβηκα αμέσως στη Μητρόπολη. Πήγα να συνεννοηθώ με το Δεσπότη. Βρήκα εκεί και το Γιάννη Λάππα. Ήταν τότε υποπρόξενος στο Γαλλικό Προξενείο –μυημένος στο Κομιτάτο και ήξερε την όλη δουλειά. Του πρότεινα κι' ο Λάππας δέχτηκε πρόθυμα να πάει ο Νικολάκη Εφέντης στο σπίτι το δικό του και να κάμη εκεί την επεξεργασία στα σχέδια.

Κατεβήκαμε μαζί με το Λάππα από τη Μητρόπολη. Είχαμε συμφωνήσει να πάω το βράδυ στο σπίτι του μαζί με το Νικολάκη Εφέντη –όπως και έγινε. Το βράδυ σμίξαμε πάλι με το Νικολάκη, καθώς είχαμε συμφωνήσει, και πήγαμε στο σπίτι του Λάππα. Μπήκαμε μέσα με πολλή προσοχή. Ο Λάππας μας περίμενε. Του σύστησα το Νικολάκη και κείνος τον έμπασε αμέσως στο γραφείο του, χωρίς να τον ιδή κανένας άλλος σπιτικός. Εγώμίλησα λίγο με τον Λάππα κι' έφυγα. Ο Νικολάκη Εφέντης έμεινε εκεί κλεισμένος όλη νύχτα.

Το πρωί το σχέδιο ήταν έτοιμο για να ξεκινήση να πάη στον προορισμό του, στο Στρατηγείο μας, που μας το γύρεψε και το περίμενε πώς και πώς.

Πλούσιο σε λεπτομέρειες και οδηγίες για όλα τα καθέκαστα μου τόδωσε ο Νικολάκης, περνώντας απ' το μαγαζί μου. Μου είπε και μερικά ακόμα με το στόμα κι' έφυγε. Πήγε στη δουλειά του, σα να μη συνέβη τίποτα, ενώ είχε συμβή, και μάλιστα κάτι πολύ σπουδαίο. Το σχέδιο του οχυρού του Μπιζανιού –κρυμμένο τώρα μέσα στη στρωματιά από το σαμάρι ενός γαιδάρου– ταξίδευε με άνθρωπο του Κομιτάτου για το Στρατηγείο μας.

Ο άνθρωπος με το γαίδαρο θα το παρέδιδε στο Μαλάμο, τον αρχηγό των ανταρτικών ομάδων. Κι' από εκεί θα έφτανε εις το Στρατηγείο μ' άλλον τρόπον. Έτσι ακριβώς και έγινε.

Η ΣΚΥΛΛΑ ΒΟΥΒΑΙΝΕΤΑΙ.

Φλεβάρης του '13. Περπατούμε τις πρώτες μέρες του. Το Στρατηγείο μας είχε τώρα στα χέρια του τα σχεδιαγράμματα με το οχυρό του Μπιζανιού και άλλες σχετικές πληροφορίες. Δουλειά και τα δύο του Νικολάκη Εφέντη. Μ' αυτά στα χέρια του το Στρατηγείο μας δεν άφησε να χαθή καιρός. Δε χασομέρησε καθόλου. Έδρασε ψύχραιμα, γρήγορα και μεθοδικά, με εχεμύθεια ταφόπετρας. Τα περίμενε πώς και πώς τα σχέδια από μας, γιατί αυτά, όπως λέω αλλού, μας τα είχε γυρέψει, κι' ήταν πανετοιμο για το πρώτο γιουρούσι.

Λεπτομέρειες δεν μπορώ να ξέρω. Ούτε και να εκτιμήσω για σωστή ή στραβή την άλλη ενέργεια του Στρατηγείου μας. Τις κρίνω μόνο με βάση το αποτέλεσμα. Αυτό που όλοι το ξέρουμε.

Ο Στρατός μας χτύπησε πρώτα τη «ΣΚΥΛΛΑ» –το φοβερό τουρκικό πυροβολείο– που ήταν στημένο σε μια τσούρμα από δέντρα στ' αριστερά του Μπιζανιού καθώς ερχόμαστε από τα Γιαννενα, εκεί στο ρίζωμα του βουνού.

Είχε φάει πολλά κορμιά δικών μας και πολλά βαρειά πυρομαχικά μας, χωρίς να παθαίνει τίποτα η «Σκύλλα». Αυτή είχε καταστρέψει και το Σώμα των Γαριβαλδινών. Αυτή έφαγε και το Μαβίλη. Τώρα όμως με τα σχέδια του Νικολάκη η «κρύφτρα» της έγινε γνωστή στο Στρατηγείο μας. Και δεν έλειπε παρά μόνο το χτύπημά της απ' τα δικά μας τα κανόνια για να φαγωθή κι' αυτή. Και φαγώθηκε!

Τη χτύπησε μ' όλα τα μέσα ο Στρατός μας. Καλά μελετημένο το χτύπημα του πήγε ρολόι. Η φωλιά της «Σκύλλας» –γνωστό τώρα πού βρίσκεται– χτυπιέται αλύπητα. Γίνεται στάχτη. Η «Σκύλλα» παραλύει βουβαίνεται.

Με το φάγωμα της «Σκύλλας», τ' αριστερό του οχυρού του Μπιζανιού απ' τα Καστανοχώρια, εκεί που δεν μπορούσε άνθρωπος να ξεμυττήση ως τα χθες, σήμερα είναι ελεύθερο. Ο Στρατός μας μπορεί τώρα να προχωρήσει. Το Μπιζάνι μπορεί να πλευροκοπηθή, να πέσει. Ο δρόμος για τα Γιάννενα ανοίγεται πλατύς.

Ο Στρατός μας όμως δεν τον ακολουθεί ακόμα. Δεν προχωρεί. Κάνει τις απαραίτητες ετοιμασίες. Κάνει κρούσεις, χτυπάει εδώ και κει το οχυρό, γραδάρει τα αδύνατα σημεία του. Ψάχνει να ιδή αν είναι όλα όπως του τα λέει ο Νικολάκη Εφέντης στο σχεδιάγραμμα και σε άλλες κατοπινές πληροφορίες του, τα κοντρολάρει με την πραγματικότητα, πατάει στα σίγουρα, τα επαληθεύει.

Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος πλησιάζει το μήνα τώρα στο Μπιζάνι. Έρχεται κι' ο Βενιζέλος, ο τότε πρωθυπουργός, κρατούν στα χέρια τους το σχεδιάγραμμα του οχυρού. Γίνονται συμβούλια και κόντρα συμβούλια στο Χάνι Φτελιά στην Κανέτα κι' άλλού, ενώ τα ελαφροχτυπήματα συνεχίζονται πότε εδώ και πότε εκεί απ' τα κανόνια και το Πεζικό μας. Όλα τους πάνε κανονικά για το μεγάλο, το τελικό γιουρούσι. Η «Σκύλλα» δεν υπάρχει πιά. Το τέλος του Μπιζανιού ζυγώνει.

Το Στρατηγείο μας, εκτιμάει τη συμβολή του Νικολάκη Εφέντη στο «μούγγαμα» της «Σκύλλας» μας στέλνει συγχαρητήριο μήνυμα και μας παρακαλεί να του το διαβιβάσουμε. Ο Νικολάκης –τρελλός από χαρά– μαθαίνει τα νέα κι' από μας κι' από τους Τούρκους και να σου κι' έρχεται στο μαγαζί μου.

– Ρώτησε, μου λέει, το Επιτελείο, αν θέλει να λιποτακτήσω.

Η πρότασή του φτάνει την άλλη μέρα στο Στρατηγείο μας κι' έρχεται η απάντησή του σ' αυτή την ίδια μέρα. Ήταν αρνητική. Το Επιτελείο παρακαλεί τον Νικολάκη Εφέντη να μείνη στη θέση του και να στέλνη όσες πληροφορίες χρήσιμες μαθαίνει.

Αυτό και γίνεται. Ο Νικολάκης μένει στη θέση του και συνεχίζει να στέλνει πληροφορίες στο Στρατηγείο μας ως το τέλος των επιχειρήσεων. Μία από τις πιο σπουδαίες πληροφορίες ήταν εκείνη που τους είπε να μη γίνη η επίθεση απ' το αριστερό των Τούρκων.

– Τα Γιάννενα θα πέσουν, τους είχε παραγγείλει, μόνον με χτύπημα από τα δεξιά του τουρκικού Στρατού.

Ο Φλεβάρης του '13 μεσάζει κι' αυτός! Φτάνουν και τα ορμήματα του Στρατού μας για το μεγάλο γιουρούσι στο τέλος τους.

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ.

Αυγή αχάραγη ακόμη. Κρύο τσουχτερό. Ο Βοριάς ξουρίζει. Μύτες κι' αυτιά παγώνουν. Δεν ορίζονται χέρια και ματοτσίνουρα, κρουσταλιάζουν. Ο Φλεβάρης του '13 τούτη τη στιγμή έχει 19.

Εμείς στα Γιάννενα –μικροί, τρανοί, σκλάβοι– αφήνουμε και τούτη δω τη νύχτα. Κι' ευχόμαστε από καρδιά νάναι η τελευταία. Τέσσερες μήνες τώρα και το καρτερούσαμε, αλλά δεν το βλέπαμε ως τότε νάρχεται το μεγάλο τούτο το καλό. Η αγωνία μας με το «καρτέρει και καρτέρει» είχε φτάσει στο «μη παρέκει». Τούτη, ανταμωμένη με την πείνα και τις αγριότητες του Τυράννου, είχε κόψει ολότελα τον ύπνο μας. Τα μάτια μας δεν έλεγαν να κλείσουν. Μέρα και νύχτα περιμέναμε να σκάση και για μας της Λευτεριάς ο ήλιος.

“Όλα μας τόλεγαν τούτες τις μέρες πως είχε φτάσει και για μας η μεγάλη γιορτή, που περιμέναμε. Είχαμε μάθει για το «μούγγαμα» της «Σκύλλας». Είχαμ’ ακούσε για τον ερχομό του Διαδόχου τότε Κωνσταντίνου στο Μπιζάνι. Ξέραμε και για το Βενιζέλο, τον πρωθυπουργό, πως κι’ αυτός ήρθε από την Αθήνα. Βλέπαμε και τους Τούρκους, τους τυράννους μας, να τάχουν χαμένα. Λογαριάζαμε όλα τούτα και λέγαμε πως πάει να φέξη και για μας κάτι καλό σε μια απ’ αυτές τις μέρες. Πιστεύαμε στο ξέσπασμά του και το καρτερούσαμε από λεπτό σε λεπτό, το μεγάλο, το τελικό ξεκίνημα του Στρατού μας, και το Μπιζάνι προς τα δώθε.

Τούτο μας το βεβαίωσαν και τα μεγάλα ετοιμάσματα που έκαναν οι Τούρκοι. Κι’ αυτοί έδειχναν πως το περίμεναν το γιουρούσι του Στρατού μας και έκαναν ό,τι τους περνούσε απ’ το χέρι, για να το τσακίσουν.

Πολύς Τουρκοστρατός είχε κείνες τις μέρες μαζευτή στα Γιάννενα. Είχε κατέβη απ’ τη Σερβία, θυμάμαι, κι’ ο Τζιαβήτ Πασσάς μ’ όλη τη στρατιά του –κάπου 32.000 άντρες λέγανε, και μπόλικά κανόνια– πεδινά και ορειβατικά.

Όλα αυτά τα ετοιμάσματα των Τούρκων γίνονταν για τη μεγάλη σύγκρουση. Αυτήν που περιμέναμε και μεις. Την περιμέναμε σαν Λαμπρή. Γιατί πιστεύαμε απόλυτα στη νίκη τη δική μας. Στην πίστη μας αυτή –πίστη καθολική για κάθε σκλάβο Γιαννιώτη– βοηθούσαν πολύ και οι Τούρκοι, πολίτες κι αξιωματούχοι, με τον τρόπο τους.

Ύστερ’ απ’ το ξερρίζωμα της «Σκύλλας» είχαν πάψει πια να λεν αυτό που τσαμπουνάγανε ως τα τότε μ’ ένα στόμα:

«Πως τάχα μ’ το Μπιζάνι θάναι ο τάφος του Στρατού μας».

Είχαν κόψει τώρα να το λεν αυτό και να κορδώνονται. Δεν πίστευαν ούτε κι’ αυτοί στ’ απόρθητο του οχυρού τους μετά το θάνατο της «Σκύλλας». Τους σιγοντάρανε στην αλλαγή της γνώμης τους αυτής κι’ άλλα πολλά σημάδια. Οι τραυματίες που κουβάλαγαν στα Νοσοκομεία τους. Οι πεθαμοί από την πείνα μεσ’ στα χαρακώματα και οι ομαδικές λιποταξίες απ’ το Μέτωπο τους είχαν ζαρώσει.

Εμείς, από την άλλη, είχαμε μάθει, μέσες - άκρες, ή ήταν οι ελπίδες μας, ότι σε δυό - τρεις μέρες ο Στρατός μας θα χτυπήσει και ξαγρυπνούσαμε. Δύο ημερόνυχτα είχα εγώ να κλείσω μάτι και μου φαινότανε πως μόλις είχα σηκωθεί απ’ το στρωσίδι μου! Έπεφτα και δεν μ’ έπαιρνε ο ύπνος. Στριφογύριζα μέσα στο τσιόλι μου, όπως στη σούβλα το κοκορέτσι. Είχα τ’ αυτιά μου τεντωμένα, καρτερούσα ν’ ακούσω τον κρότο τον χαρούμενο: Το κανονίδι. Αυτό που άκουσα σήμερα προτού φέξη. Τ’ ά-

κουσα και πήδησα σαν λάστιχο απ' το κρεββάτι μου και πήγα και κρεμάστηκα στη γρίλια του παραθυριού για να το ξανακούσω.

Και τ' άκουσα ξανά. Και ξανά! Τ' άκουσα δύο! Τρεις! Πέντε! Τ' άκουσα πολλές αμέτρητες φορές. Μπαΐλντισαν τ' αυτά μου να τραντάζουν απ' το βρόντο του.

– Μπαμ! Μπαμ! Μπαμ!...

Έρχονταν τα κανόνια μας και βούιζεν ο τόπος. Τ' άκουγα και δεν τα χόρταινα. Το πανηγύρι είχε αρχίσει. Ο Στρατός μας ξεκίνησε για τα Γιάννενα. Έρχονταν να μας φέρη τη Λευτεριά, που καρτερούσαμε αιώνες. Τώρα ήταν σίγουρο πως θα λευτερωθούμε. Όλα το λέγανε. Όλα το μαρτυρούσαν.

Από τ' αριστερά μας χτυπούσαν τα κανόνια μας. Από κει που είναι τα Κατσανοχώρια. Που ήταν κι η φωλιά της βουβαμένης «Σκύλλας». Από κει χτυπούσαν αράδα οι δικοί μας από την αυγή ως αργα τη νύχτα, εκείνη την ημέρα, στις 19 του Φλεβάρη. Και προς τα κει τον έστελναν το στρατό τους τον πολύ οι Τουρκαλάδες. Την είχαν πατήσει! Το κόλπο των δικών μας είχε πιάσει.

Από τα Κατσανοχώρια χτυπούσαν τα κανόνια μας κι' από τα δεξιά συγκεντρώνονταν ο Στρατός μας για το μεγάλο χτύπημα, που θα γίνονταν την άλλη μέρα την αυγή στις 20 Φλεβάρη. Δεν έπρεπε να μυριστούν οι Τούρκοι το χτύπημα από τα δεξιά τους που ετοίμαζαν οι δικοί μας. Σκότωναν και τα σκυλιά ακόμη οι δικοί μας για να μην αλυχτάν τη νύχτα και μυριστούνε τίποτα οι Τούρκοι για το σχέδιο. Ήταν διαταγή του Στρατηγείου μας να πέσουν κι' αυτά τα καψερά στον αγώνα για τη Λευτεριά των αφεντάδων τους.

ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΓΙΟΥΡΟΥΣΙ.

Το κανονίδι πήγαινε καπνός κι' όλη τη νύχτα τούτη ως της αυγής το χάραμα. Ο βρόντος του τράνταζε τα πάντα. Τα σπίτια και ο τόπος τρεμούλιαζαν σαν από τρομερό σεισμό.

Οι Γιαννιώτες –άντρες, γυναίκες και παιδιά– με κολλημένα μάγουλα και μάτια στα τζαμλίκια των σπιτιών τους. Έβλεπαν τους Τουρκοφαντάρους να μπαίνουν στην πόλη τσούρμες - τσούρμες και να τρέχουν κυνηγημένοι σαν τ' αγρίμια, να κρυφτούν.

Μ' ολοφάνερη λαχτάρα κύτταζαν τα ιδούν να' ρχωνται από κοντά τους κι' οι κυνηγοί τους, φαντάροι και Ευζώνοι και καβαλλαραίοι Έλληνες.

Γερόντοι μέσ' στα σπίτια ετοιμοθάνατοι κι' άλλοι αρρώστοι σκλάβοι –σε σπίτια και Νοσοκομεία– κρατούσαν την ψυχή στο στόμα, πάλευαν να μην ξεψυχήσουν ετούτη τη μέρα. Καρτερούσαν και αυτοί τη Λευτεριά, να ζήσουν μαζί της, έστω κι' ένα λεπτό, κι' ύστερα να πεθάνουν...

Τούτης της μέρας την αυγή –τότε με το ξημέρωμα– αρχίνισε το τελικό γιουρούσι του Στρατού μας στο Μπιζάνι απ' όλα τα μέτωπα. Δεξιά κι' αριστερά και στο κέντρο. Το Μπιζάνι δε χτυπήθηκε κατάστηθα. Δεν χρειάζονταν να γίνη τέτοιο πράγμα. Στο κέντρο μόνο λιανοντούφεκα κροτάλιζαν παραπλανητικά.

Το Μπιζάνι χτυπιέται τώρα από τα πλευρά, κυκλώνεται, αχρηστεύεται σαν οχυρό, αφήνεται πίσω. Ο Στρατός μας προχωρεί τώρα προς τα Γιάννενα από την καμποσιά. Προχωρεί, κι' οι Τούρκοι φεύγουν σαν τα σκιαγμέν' αγρίμια. Μαζεύονται στα Γιάννενα. Τρέχουν να βρουν τόπο να σταθούν και να κρυφτούν. Τρύπα για να τρυπώσουν, να «λαϊιάσουν» φίλο τους Χριστιανό να τους γλυτώση.

Ο Εσάτ Πασάς ζητάει ανακωχή. «Δέχεται», τώρα, λέει, να παραδώση την πόλη. Τώρα που του την παίρνει ο Στρατός μας με το σπαθί του. Τα Γιάννενα γίνονται λεύτερα τούτη την αυγή που ξημερώνει σήμερα: 21 του Φλεβάρη.

Αυτό, που δεν γινόταν κοντά δύο μήνες ως προχθές, γίνηκε τώρα σε δυο μέρες. Άθλημα μ' ένα νικημένο, τον Τούρκο, και με δύο νικητές: Το Νικολάκη Εφέντη. Και το Στρατό μας.

Ο πρώτος έδωσε τα σχέδια κι' ο δεύτερος τα εφάρμοσε σωστά και παλληκαρίσια. Η αλήθεια να λέγεται.

Η γαλανόλευκη, κι' όχι το μισοφέγγαρο, κυματίζει σήμερα περήφανα και επιβλητική στο Διοικητήριο! Κυματίζει και χαιρετίζεται με κανονιοβολισμούς και ντουφεκίδι.

ΟΙ ΝΤΟΠΙΟΙ ΦΥΛΑΚΕΣ ΓΡΗΓΟΡΟΥΝ.

Ας σταθούμε όμως για λίγο ακόμα στις τελευταίες εκείνες στιγμές της μεγάλης, της θεοσκοτεινής, της ατέλειωτης Νύχτας της Σκλαβιάς, που για τα Γιάννενα κράτησε 500 σχεδόν χρόνια! Αποτελούν και τα παρακάτω λίγα στιγμιότυπα από αυτόπτη μάρτυρα:

Με την παραπειστική εκείνη επίθεση, που έκαμε ο Στρατός μας από το δεξιό του, όλοι από την Τουρκική πλευρά στράφηκαν προς το αριστερό τους. Εμάς όμως τους πολύ μνημένους μας ειδοποίησαν να είμαστε έτοιμοι και βγήκαμε. Ειδοποιήσαμε και τους άλλους και βγήκαμε προς την Προσκύνηση, προς τα υψώματα της Περιβλέπτου, και παρακολουθούσαμε με κυάλια τις κινήσεις, και μάλιστα από το δεξιό μας, που ανεμένετο η κύρια επίθεση του Στρατού μας.

Όταν ο ήλιος έκλινε πια οι δικοί μας έπεσαν με τον Βελισσαρίου ως τον κάμπο. Έπρεπε τότε να φύγουμε, να μπούμε στην πόλη, να λάβουμε τα μέτρα μας. Ο λόφος που ονομάστηκε έπειτα του Βελισσαρίου, ήτο γεμάτος από Χριστιανούς, Εβραίους και Τούρκους.

Μόλις μας είδαν να κατεβαίνωμε μερικοί δικοί μας, μας ρωτούσαν τι γίνεται. Τους έκανα με το χέρι νόημα και αμέσως τόβαλαν όλοι στα πόδια. Έπαιρνε να δύη ο ήλιος και άδειασε αμέσως όλος ο λόφος.

Ειδοποίησα έπειτα τους δικούς μου να συγκεντρωθούμε για να φυλάξωμε την πόλη. Στο σπίτι μου μαζευτήκαμε καμμιά τριανταριά. Τους είπα να φέρουν όσα όπλα μπορούν. Δυστυχώς μόνον λίγα συγκεντρώσαμε. Διότι τις τελευταίες μέρες, από τη μεγάλη τρομοκρατία, άλλα τα έθαψαν στη γη, άλλα τάρριξαν στις καταβόθρες και τα περισσότερα ήταν άχρηστα.

Εμείς οι τριάντα συγκεντρωθήκαμε να φρουρήσουμε τουλάχιστον τη συνοικία μας στου Σιαράβα. Πλησίον του σπιτιού μου ήσαν δύο φούρνοι και μπακάλικα. Ακούσαμε χτύπους και φωνές. Σπάγανε τις πόρτες. Βγήκα τότε στο παράθυρο και φώναζα θυμωμένος. Αυτοί δεν άκουγαν. Ρίχνω έπειτα με το περίστροφο δυό μπιστολιές και τόβαλαν στα πόδια.

Δεν πέρασαν 10 λεπτά και να, κατ' ευθείαν ο Νιαζής με 6-7 αστυνομικούς και μου λέει: «Να πηγαίνωμε στο κατάστημά σου, γιατί σπάζουν τα μαγαζιά, μαζί και το δικό σου. Έλα να το ασφαλίσης». Όλο με ευγένεια και φιλοφροσύνες μου μιλούσαν τώρα. Πήγαμε 5-6 και είδαμε τα καταστήματα σε κακή κατάσταση. Πόρτες, τζάμια σπασμένα κι' όλα αρπαγμένα. Αλλά ποιός να σκεφθή εκείνη την ώρα τέτοια πράγματα!

ΑΠ' ΤΗ ΣΚΛΑΒΙΑ ΣΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ

Μαύρες, κατάμαυρες περάσαμε τις τελευταίες μέρες και ώρες της σκλαβιάς. Και μεις, μέσα στα Γιάννενα, κι' οι άλλοι, έξω στα χωριά. Ζούσαμε με την πείνα και τον τρόμο αγκαλιά. Αποκλεισμός! Δρόμοι κλεισμένοι, τρόφιμα από πουθενά δεν έφταναν στην πόλη μας και στα χωριά. Τα μαγαζιά είχαν αδειάσει. Ο Τουρκικός στρατός τάχε ρημάξει όλα και κόντευε από την πείνα του να φάη και μας. Η πείνα δεν θέριζε μονάχα εμάς τους Έλληνες. Θέριζε και τους ίδιους τους Τουρκογιαννιώτες. Στο θέμα τούτο τσιτσιριζόμαστε και μεις και κείνοι στο ίδιο τηγάκι.

Εμείς όμως οι σκλάβοι τους δεν είχαμε –όπως αυτοί– μόνο την πείνα. Είχαμε κι' άλλο πιο τρανό κακό. Την αβάσταχτη τρομοκρατία που είχαν ξαπολύσει οι ορδές τους, για να μας κάμουν να λυγίσουμε, να γίνουμε όργανά τους, να προδώσουμε. Ο τρόμος κι' η φοβέρα, που σκέπαζαν τα πάντα στην πόλη κι' όλα τα χωριά, έκαναν να τρεμουλιάζουν ακόμα και παιδιά μεσ' την κοιλιά της μάννας τους. Οι κρεμάλες στα Γιάννενα δούλευαν αράδα. Οι νικητές, σαν μπήκαν στην πόλη, είδαν κι' αυτοί όλη τη «σοδειά» των ημερών του τρόμου, που ζήσαμε μεις οι Γιαννιώτες στον πόλεμο του «12» και, πιο πολύ, τους δύο τελευταίους μήνες του. Είδαν αμέτρητες τις μαυροφορεμένες μαννάδες, κόρες κι αδελφές, να περπατούν στους δρόμους. Είδαν σπίτια έρημα μέσα στην πόλη κι' έξω στα χωριά. Είδαν κι' ολόκληρα χωριά ξεκληρισμένα κι' αποκαΐδια από τα σπίτια –κατάμαυρα απ' τη φωτιά– να στέκονται σα νεκροσκελετοί κι' ακόμα να καπνίζουν!

Όλα αυτά τα είδαν οι δικοί μας, σαν μπήκαν στα Γιάννενα, σαν πάτησαν και έξω στα χωριά μας. Τα είδαν κι' είχαν στα χέρια τους –αν ήθελαν– και κείνους που τα έκαμαν –τότε, που είχαν τη δύναμη– τους Τούρκους. Μπορούσαν, ενώ ήθελαν, να κάμουν αντίποινα. Μα δεν το ήθελαν αυτό. Δε γύρευαν αντίποινα από κανένα. Κράτησαν το Ελληνικό φιλότιμο ψηλά. Εκεί που τόχει θεμελιώσει η μακρινή ιστορία του, ιστορία πολιτισμού. Αυτή τη Διαταγή είχε δώσει άλλωστε, ο Κωνσταντίνος στο Σούτσο, μόλις μπήκαν οι δικοί μας στα Γιάννενα: Να περιφρουρήσωμε την πόλη από τα κακοποιά στοιχεία, για να μη πειράξουν κανένα. Ούτε Τούρκο ούτε άλλον οποιονδήποτε.

Πώς αντιστράφηκαν τα πράγματα! Και πόσο διαφορετικοί και ανώτεροι οι φυσικοί φύλακες της Πατρίδος μας!

Πραγματικά πολλοί νέοι μας ανέλαβαν τότε να οδηγήσουν τους στρατιώτες στα διάφορα μέρη της πόλεως, για να φυλάνε, γιατί δεν

ήξεραν εκείνοι τους δρόμους. Βοηθούσαν κι' εκείνοι κι' όλοι οι άλλοι εμείς οι ντόπιοι.

Έτσι, ενώ ήταν τόσο τρομαγμένοι οι Τούρκοι –στρατιώτες και πολίτες– ώστε έκλαιγαν και ωδύρονταν, εμείς πηγαίναμε και τους παρηγορούσαμε και τους βοηθούσαμε, όσο μπορούσαμε ξεχνώντας όλα τα προηγούμενα.

Γι' αυτό κανένας Τούρκος δεν έπαθε τίποτε από μας τους απελευθερωμένους και τους απελευθερωτάς, Λαό και Στρατό. Ούτε Τουρκογιαννιώτες ούτε στρατιωτικοί ούτε ακόμη και σπιούντοι συνεργάτες των. Ένας μονάχα Αλβανός κατά λάθος σκοτώθηκε στην Κεντρική Πλατεία.

Με περιφρόνηση γκρεμίσαμε μόνο τις τέσσερες κρεμάλες που είχαν οι τύραννοι για τους ραγιάδες, στημένες μεσ' στην πόλη, γιατί εθύμιζαν τους αδελφούς μας αδικοπνιγμένους και μας ανέβαινε το αίμα στο κεφάλι, αλλά και γιατί εξέθεταν τους ίδιους τους τόσο σκληρούς δημίους. Τις γκρεμίσαμε λοιπόν αυτές εμείς οι χθεσινοί υποψήφιοί των για «φιλοξενία» και πετάξαμε τα ξύλα των και τα μακάβρια σκοινιά των όσο μακριά μπορούσαμε.

Τις διώξαμε έτσι μακριά από το σβέρκο του Έθνους μας, όπως και τους εκτελεστάς των, και τους οποίους αφήσαμε στην περιφρόνηση του κόσμου, σαν σύμβολα της βαρβαρότητας και του κακού, τα δύο αυτά αδέρφια - παιδιά της βίας.

Κι' είχαν τότε όλοι να το λένε. Και ήταν όλοι θαμπωμένοι! Ηττημένοι αλλά και οι άλλοι ξένοι –εχθροί και φίλοι. Θαμπώθηκαν τα μάτια τους από το άφθαστο αυτό μεγαλείο των νικητών Ελλήνων, όπως η νυχτερίδα από το φως.

Και καλά έκαναν οι Έλληνες και δεν πείραξαν Τούρκο κανένα, σαν μπήκαν στα Γιάννενα. Πήραν μονάχα μέτρα ασφαλείας προληπτικά. Κι' αυτά στοιχειώδη. Τόσα, όσα παίρνει η κοινή φρονιμάδα σε τέτοιες περιστάσεις. Και τόκαμαν αυτό το τελευταίο οι Έλληνες, γιατί είχαν και σιγουριά. Δεν μπήκαν στην πόλη σαν κατακτητές της, αλλά σαν ελευθερωτές της. Δεν ήρθαν να κατακτήσουν λαό και τόπο, αλλά να ελευθερώσουν τον δικό τους λαό και τα πάτριά τους, από μακρόχρονη σκλαβιά, και που κατοικούσαν εκεί χιλιάδες χρόνια οι πρόγονοί των, πριν από τους κατακτητάς των.

Μα εκείνοι, που τυραννούσαν αιώνες μέχρι τώρα τον Ηπειρωτικό λαό και ολόκληρη την Ελλάδα προτύτερα, θα μείνουν ατιμώρητοι;

Όχι! Θα πληρώσουν και αυτοί για τα τυραννικά τους έργα. Θα τιμωρηθούν! Θα τους τιμωρήσει όμως ή ίδια η ζωή. Και η τιμωρία αυτή θα είναι ίσως πιο σκληρή από την ανθρώπινη τιμωρία. Διότι αυτή δεν σκοτώνει μια κι' έξω. Βασανίζει η ζωή. Ταπεινώνει, εξευτελίζει, περιγελάει, αμαυρώνει τον άνθρωπο, που αδικεί τον συνάνθρωπό του. Τιμωρεί η ζωή τους αδίκους και είναι ανεξέλεγκτη στο πόσο, στο πώς και στο πότε, όταν φυσικά, ο Θεός το θελήσει, ο Μεγάλος Κριτής.

ΚΑΙ ΛΙΓΑ ΑΚΟΜΗ ΑΠ' ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ.

Επί τέλους! Σώθηκαν τα ψέματα. Τα καρτερήματα πάνε. Η τελευταία νύχτα έφτασε. Νυχτώσαμε σκλάβοι και ξημερώσαμε ελεύθεροι. Δεν λέω «κοιμηθήκαμε σκλάβοι και ξημερωθήκαμε ελεύθεροι». Αν τόλεγα, θάλεγα ψέματα. Κανένας Γιαννώτης δεν έγυρε κεφάλι σε προσκέφαλο τούτη τη νύχτα. Όλοι μας ξημερωθήκαμε ξύπνιοι.

Ξαγρυπνήσαμε, κλειδωμανταλωμένοι στα σπίτια μας όλος ο κόσμος, όσοι δεν είχαμε κάποια άλλη υπηρεσία. Ο καθένας μας χαίρονταν και καρδιοχτυπούσε. Χαίρονταν, που ξημέρωνε ελεύθερος –και καρδιοχτυπούσε, μην πάη σαν το «σκυλί στ' αμπέλι» τούτη την τελευταία ώρα. Μην πεθάνη σκλάβος.

Φρόνιμη η στάση του. Δεν ήταν δειλία. Ήταν φρονιμάδα. Παραμέρισε... Κλειδώθηκε στα σπιτάκια του ο λαός και περίμενε να περάσει η κακή ώρα. Κακή ώρα για τη ζωή του, για την τιμή του, για το σπιτικό του, για το μαγαζί του και ό,τι τέλος πάντων είχε πολύτιμο σε αξία, υλική και ηθική.

«Ο λύκος στην αντάρα χαίρεται», λέει μια παροιμία. Κι' απόψε δεν αλωνίζει μέσα στην πόλη μας μονάχα ένας λύκος. Αλωνίζουν πολλοί. Λύκοι ήταν οι τουρκοφαντάροι, που έμπαιναν τούτη τη νύχτα στην πόλη μας και έφευγαν πολλοί για το Αργυρόκαστρο, κυνηγημένοι από στο Στρατό μας. Λύκοι και μάλιστα τρεις χειρότεροι. Νηστικοί, θηριακωμένοι και αδέσποτοι. Τίποτε δεν μπορούσε να τους σκιάξει, για να μη ρημάξουν το μαντρί, που έμπαιναν εκείνο το βράδυ κοπάδια - κοπάδια. Και τα Γιάννενα ήταν πλούσιο μαντρί για πεινασμένους λύκους.

Τσούρμες - τσούρμες, όπως έμπαιναν, ρήμαζαν ό,τι εύρισκαν μπροστά τους. Έτρεχαν εδώ κι' εκεί μέσα στους δρόμους οι τουρκοφαντάροι – σα λύκοι νηστικοί το μεσοχειίμωνο– και έψαχναν να βρουν να φαν και να τσεπώσουν. Έσπαγαν τις πόρτες από μαγαζιά, χυμούσαν μέσα και τα ρήμαζαν. Άρπαζαν, έτρωγαν, κατέστρεφαν!

Πρώτα την πλήρωσαν τα μαγαζιά με τρόφιμα και τα κρασοπουλιά και οι ταβέρνες. Δεν ήξεραν πως χόρευσαν σ' αυτά ποντικια τώρα. Τα νόμιζαν. Τα νόμιζαν πως ήταν όπως τάξεραν, όταν περνούσαν για το Μέτωπο. Και, σαν δεν εύρισκαν μέσα τώρα τίποτα φαγώσιμο, άρπαζαν ό,τι έπαιρνε το χέρι τους και έφευγαν γι' αλλού.

Μετά ρίχτηκαν στα μαγαζιά με ρούχα και τιμαλφή. Τα δεύτερα τους τραβούσαν περισσότερο. Τσεπώνανε ασημικά, χρυσαφικά, ρολόγια κι' άλλα κοσμήματα και μπιχλιμπίδια και άφηναν τριχιές και κανάβια, σπάγγους και σαπούνια πούχαν αρπαγμένα απ' τα μπακαλομάγαζα. Δε γλύτωσε και το δικό μου ρολογάδικο. Έπαθε κι' αυτό τα ίδια και χειρότερα. Τίποτε δεν άφηκαν μέσα. Λίγο πριν με είχε ειδοποιήσει και προσφέρθηκε να με βοηθήσει και ο Νιαζής με 6-7 τζαντερμάδες.

Αλλ' ήταν αργά, όταν φθάσαμε.

Η ρεμούλα κράτησε ως πέρα απ' τα μεσάνυχτα. Οι Τούρκοι αστυνομικοί ήταν υπεύθυνοι κείνη τη νύχτα για την τάξη. Έτσι το ώριζε η συμφωνία του Κωνσταντίνου με τον Εσάτ Πασά για την παράδοση της πόλεως.

Και τους καθιστούσε υπεύθυνους για την αποφυγή κάθε κατάστροφής στην πόλη, ώσπου να αναλάβει ο Στρατός μας την ευθύνη. Αλλά, τι να έκαναν κι αυτοί; Δεν είχαν οι «δόλιοι» τη δύναμη να επιβληθούν. Ψόφια φίδια ήσαν! Ποιός τους λογάριαζε κείνο το βράδυ; Τα τουρκοφανταρόσκυλα ήταν και μπολικώτερα απ' αυτούς και πιο αρματωμένα. Παρ' όλα αυτά δούλεψαν πολύ κείνο το βράδυ τα ρόπαλα των αστυνομικών και τα οπλοκοντάρια. Το κακό είχε γίνει. Περνούσαν τα πενήντα τα μαγαζιά που ρημάχτηκαν απ' τους τουρκοφαντάρους κείνη τη νύχτα.

Μια τσούρμα από δαύτους ρίχτηκε στο χάνι του Γκάβα. Έσπασε την πόρτα του. Μπήκε μέσα. Ξεκοκάλισε ό,τι βρήκε από φαΐ και από ψωμί. Ρούφηξε όσο μπόρεσε κρασί και τσίπουρο Γιαννιώτικο απ' τα βαρέλια. Έβαλε στο τέλος και φωτιά —έτσι να σπάση κέφι— και τράβηξε για πάρα πέρα. Παλιό το κτίριο, παλιά και τ' άλλα γύρω του. Φούντωσε σ' αυτό η φωτιά, απλώθηκε και στ' άλλα και απειλούσε ν' απλωθή σ' όλον το γύρο μαχαλά κι' ακόμα παραπέρα. Τα Γιάννενα κινδύνευαν να γίνουν στάχτη. Δεν έγινε όμως τούτο το πολύ κακό.

Βοήθησαν, βέβαια, και οι Τούρκοι αστυνομικοί όσο μπόρεσαν. Δεν ήταν όμως λιγώτερη προ πάντων και η δική μας συμβολή. Και με τις δικές μας λοιπόν πρωτοβουλίες εμείς οι οργανωμένοι και άλλοι τολμηροί και αποφασιστικοί ακόμη και με την αναπόφευκτη σε τέτοιες

μεταβατικές καταστάσεις –συνεργασία των αστυνομικών Τούρκων, αφού μας τη ζήτησαν και οι ίδιοι– σώθηκεν ό,τι ήτο δυνατόν στα Γιάννενα και σώθηκαν πράγματι πολλά –για τέτοιες κρίσιμες στιγμές– για όλους τους κατοίκους. Έλληνες και Τούρκους, Λαό και Στρατό.

Έτσι προλάβσαμε εμείς οι λιγοστοί Γιαννιώτες, που βρεθήκαμε κείνη την ώρα έξω από τα σπίτια μας. Τρέξαμε προς τα κεί. Φωνάξαμε με τη σειρά μας και άλλους Τουρκαστυνόμους και καταφέραμε να εντοπίσουμε τη φωτιά. Έγινε όμως αρκετή ζημιά. Απ’ τους Γιαννιώτες, που βοήθησαν στο σβήσιμο εκείνης της φωτιάς θυμάμαι τώρα που τα γράφω μόνο ένα: Το Βακάλη το Βασίλη. Τους άλλους δεν τους κράτησε ο νους μου. Τους έσβησαν τα χρόνια, που πέρασαν από τότε ως τα τώρα. Ας με συγχωρέσουν όσοι είναι ζωντανοί ακόμα απ’ αυτούς – λησμονημένοι από μένα.

Κατά τις δύο η φασαρία έπαιρνε να κοπάση. Τα μπουλούκια τουρκοφαντάρων, που έμπαιναν στην πόλη από το Μπιζάνι αραιώνανε – σπανίσανε– σταμάτισαν σιγά - σιγά ολότελα. Είχαν περάσει όλα. Δεν είχαν μείνει άλλα πίσω.

Ησυχία απλώθηκε τώρα στην πόλη!

Οι Τούρκοι είχαν αποσυρθή, οι δικοί μας δεν ήλθαν ακόμα.

Μελιστάλλακτοι και ξεσκονιστές μας τώρα οι Τούρκοι αστυνομικοί. Γεμάτοι «καλωσύνη», «ευγένεια» και... «φιλορωμιωσύνη». Δεν παραξένευε η στάση τους. «Καιρός φέρνει τα μάραθα, καιρός τα παραπούλια». Η περίσταση τους ανάγκαζε να δείχνουν απόψε τα τέτοια τους χαρίσματα και να μας έχουν πώς και πώς. Έκαναν ό,τι τους λέγαμε. Είχαμε όμως και το νου μας για καμμιά στερνομπамπεσιά τους. Μας είχαν συνηθίσει από τέτοια. Η ησυχία όμως αυτή μας ανησυχούσε. Είπαμε να τη σπάσουμε, να κάνουμε κάτι για να την ξεμακρύνουμε από το νου μας. Να μη την προσέχουμε ώσπου να σπάση. Δεν ήταν νύχτα για ησυχία αυτό το βράδυ. Φαινόμενο λοιπόν αφύσικο η ησυχία τούτη τη στιγμή. Αφού αποσύρθηκαν οι Τούρκοι, έπρεπε νάρθουν αμέσως οι δικοί μας. Γιατί δεν έρχονταν;

Γι’ αυτό πήγαμε στο Δεσπότη εγώ και ο Βακάλης. Μάθαμε νεώτερα, κι’ από στόμα αλάθευτο ή τουλάχιστον από υπεύθυνο και αψευδές: «Οι Τούρκοι, μας επιβεβαίωσε, αποσύρθηκαν στους στρατώνες και στην Κεντρική Πλατεία. Οι δικοί μας έρχονται». Αφήσαμε το Δεσπότη όλο χαρά και βγήκαμε πάλι στους δρόμους. Καρέκλα δεν μας κράταγε εκείνη τη νύχτα. Τόπος δεν μας χωρούσε!

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΑΣ ΣΥΜΒΟΛΟ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΟΥ ΤΟΥ ΑΝΗΚΕΙ.

Αποφασίσαμε με το Βακάλη και τους άλλους να υψώσουμε την ελληνική σημαία στο Ρολόι στην Κεντρική Πλατεία, που είχαν ανεγείρει οι Τούρκοι σαν «τρόπαιο» για τη... «νίκη» τους το '97. Τα κλειδιά του Ρολογιού τα κρατούσα εγώ για συντήρηση και κούρτισμά του.

Απόφαση και πράξη στα γρήγορα. Άνοιξα, σκαρφάλωσα, ανέβηκα ψηλά στη θέση του Ρολογιού, που είναι και το μπαλκόνι του και έστησα τη Γαλανόλευκη. Ήταν η πρώτη Ελληνική Σημαία, που κυμάτιζε περήφανα στα Γιάννενα μετά την τελική ήττα των Τούρκων και πριν ακόμη έρθουν οι δικοί μας. Σώζεται και μια φωτογραφία που την δείχνει.

Η ησυχία κόπηκε απότομα: μαχαίρι! Την διέκοψαν 5-6 κανονιές, που έπεσαν από τους Τούρκους στο Μπιζάνι. Κανέναν όμως από μας δεν τρόμαξαν. Θύμιζαν σπαρταρίσματα θηρίου, που ψοφούσε. Μόνον οι Τούρκοι αστυνομικοί θορυβήθηκαν και μάλιστα τους έβρισε κάποιος γνωστός από την Κόνιτσα Τούρκος, ονόματι Ρακί Μπέης, αστυνομικός.

– Μπα, τα σκυλιά, θα μας καταστρέψουν! Φοβούνταν, φυσικά, αντίποινα!

Όταν άρχισε να φωτίζει η μέρα, ήρθε ο Διακαντώνης από την Καλούτσιανη με 10-12 παιδιά και με μια μικρή Σημαία μας. Ήμασταν οι μόνοι Χριστιανοί εκείνη την ώρα στην Πλατεία. Ανέβηκαν στο Στρατηγείο να υψώσουν και εκεί Ελληνική Σημαία, αλλά αυτή που έφεραν ήταν τόσο μικρή, όσο ένα μικρό μαντήλι. Γι' αυτό φέραμε τη Σημαία του Ωρολογιού της Πλατείας, όπου είχαμε υψώσει τα μεσάνυχτα και την υψώσαμε στο Στρατηγείο, προτού ακόμη έρθη η επίσημη.

Αλλά και κάτω στο Κάστρο το Γιαννιώτικο, εκεί στη μεγάλη του πόρτα από πάνω και κατακόρυφα, στέκονταν για αρκετά χρόνια στημένος ένας μεγάλος Σταυρός. Τον έβλεπαν όλα τα Γιάννενα. Ήταν απάνω στο Ρολόγι του Κάστρου, που κρατούσα εγώ και εδώ τα κλειδιά.

Ήταν λοιπόν εκεί ψηλά ένας μεγάλος Σταυρός, που είχε η Μητρόπολη. Τον είχα πάρει και τον έστησα εκεί με τη Σημαία μας. Το είχα τάξει στους Εβραίους και τόκανα το τάμα μου. Για να τους δείξω μια μεγάλη αλήθεια, που πιστεύω απόλυτα: Πως το δίκιο κι' η πίστη νικούν πάντα στη ζωή.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΩΡΑ.

Εν τω μεταξύ κάτι παράξενοι, υπόκωφοι στην αρχή, θόρυβοι ποδοβολητών από το δρόμο της Καλούτσιανης, κι' ολο και σίμωναν. Τεντώσαμε τ' αυτιά μας προς τα κει. Γίνονταν λίγο - λίγο δυνατώτεροι και

δυνατώτεροι. Φτάνουν πιο κοντά. Τώρα δεν τους ακούγαμε αόριστα. Τους ακούμε καλά. Ακούμε και τον χτύπο τους και τον ρυθμό τους. Τ' αυτιά μας δεν μας γελούν. Το ξέρουμε: Είναι τ' αλογοπατήματα από το ιππικό μας!

Ποιο άλλο μπορεί να έρχεται αυτή την ώρα και τέτοια ώρα από το Μπιζάνι; Οι Τούρκοι είχαν πάει στα τσακίδια τους και κείνοι και το ιππικό τους. Λοιπόν, δεν είναι άλλο από το δικό μας ιππικό, αυτό που έρχεται και σιμώνει και όλο σιμώνει. Βιάζεται, για να μη στην πόλη μας, να πρωτοθεμελιώσει τη Λευτεριά της! Αμφιβολία πια δεν χωράει. Το ιππικό μας είναι. Και πρέπει να το διαλαλήσωμε. Να το μάθη ο κόσμος όλος ότι έρχεται. Να βγη από τα σπίτια του στις στρατές. Να καλωσορίση τους απελευθερωτάς αδελφούς μας:

– Γιαννιώτες, οι Τούρκοι φύγανε! Και όσοι είναι και όπου είναι, δεν είναι άξιοι πια να βλάψουν!...

Έρχονται οι δικοί μας! Βγάτε να τους προϋπαντήσουμε!... Τελάληδες γενήκαμε σε δρόμους και σοκάκια και πλατείες. Και βγήκε ο κόσμος όλος για το μεγάλο και πολυπόθητο καλωσόρισμα. Ποτάμι ήταν και χύμηξε από τα σπίτια του. Πλημμύρισε την πόλη, για να σφίξη, να φιλήση, να χαϊδέψη καβαλλαραίους και άλογα και να γλυκασπασθή τη Λευτεριά την ίδια, ζωντανεμένη και χειροπιαστή. Ντυμένη στου φαντάρου μας το χακί.

Το ιππικό μας μπαίνει τώρα στην πόλη. Μπροστά του προχωρεί ο Σούτσος, ο Διοικητής του με το Επιτελείο του, και πίσω έρχονται οι άλλοι. Το ιππικό μας πάει και στέκεται μέσ' στη καρδιά της πόλης μας, την Κεντρική Πλατεία. Την ίδια τούτη τη στιγμή κι' αυγή γλυκοχαράζει καταξάστερη, καταγάλανη. Και σμίγουν στον ίδιο τόπο, την ίδια ώρα, Αυγή και Ιππικό. Εκείνο φέρνει και θρονιάζει τη Λευτεριά μας. Και εκείνη διώχνει το στερνοσκοτάδο της τελευταίας νύχτας, της Σκλαβιάς. Το στέλνει κοντά στη σκλαβιά, την μόνιμη παρέα του!

- Το σκοτάδι έφυγε!
- Η μέρα ξημέρωσε!
- Η σκλαβιά πέθανε!
- Ζήτω η Λευτεριά!

Και το πρωτάκουστο αυτό πανηγύρι συνεχίζεται: Όσο κι αν το περιέγραψαν πολλοί από τότε μέχρι σήμερα, όμως είναι απερίγραπτο! Μελίσσι ο κόσμος, όσο κι' αν το περίμενε αιώνες, του φαίνεται πάλι απίστευτο, κι' ας το βλέπη, κι' ας το ζη! Σαν ποτάμι ξεχύθηκε με χαρά και

κλάματα, με φιλιά κι' αγκαλιάσματα, μεταξύ τους και με τους ελευθερωτάς!

Με το σύνθημα του Σούτσου:

– Ακόμα φοράτε φέσια;

Αμέσως κοκκίνησε η Πλατεία και οι δρόμοι απ' αυτά, που περιφρονημένα μαζί με τη σκλαβιά, πετιούνται και πατιούνται, ως σύμβολα της πεντακοσιόχρονης τυραννίας. Αν όμως ο Έλληνας μισή την τυραννία και τον τύραννο, εν τούτοις, τον ίδιο τον άνθρωπο, έστω και ηττημένο του, τον πονά, τον συμπαθεί, τον παρηγορεί, τον προστατεύει.

Ο Σούτσος, πριν πάη στην Εκκλησιά, για το Κοινό Μεγάλο ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ, για τη Σωτηρία στον Μεγάλο Σωτήρα Θεό, μεταβιβάζει Διαταγή του Αρχιστράτηγου Διαδόχου Κωνσταντίνου:

– Να γίνη ειρηνική μεταβίβαση των εξουσιών από τους Τούρκους στους Έλληνας και να περιφρουρηθούν όλοι απολύτως με όλη την περιουσία των, αλλά και η πόλη, γενικώτερα, από κάθε κακοποιό στοιχείο.

Και εφαρμόσθηκε αυτή η διαταγή με ευλάβεια, από όλους μας, όπως ξανατονίσαμε. Η παλιά παροιμία «δρυός πεσούσης, πας ανήρ ξυλεύεται», δεν εφαρμόσθηκε εδώ. Είναι εκπληκτικό για τους άλλους λαούς, αλλά συνηθισμένο για τους Έλληνες: Οι νικημένοι (Τούρκοι) βρίσκουν αμέριστη την προστασία τους από τους νικητάς και πρώην θύματά τους (Έλληνες). Αλήθεια τι μεγάλη αρετή για τον Λαό μας!... Ιδιαίτερα για τέτοιες στιγμές! Μακάρι να την κρατήσουν οι Έλληνες για πάντα!...

Η ΑΚΡΙΒΟΠΛΗΡΩΜΕΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΜΕΡΑ ΜΑΣ.

Φέγγει καλά. Η μέρα προχωρεί. Ο ήλιος σκάει στο σύρραχο κι' αρχίζει ν' ανεβαίνει, να περπατή για να μεσουρανήσει. Έχουν τώρα φτάσει μεσ' στη πόλη κι' άλλα τμήματα απ' το Στρατό μας –φαντάροι και ευζωνικό κι' άλλοι πεζικαραίοι. Μπήκαν μέσα και πολλά απ' τα κανόνια μας. Η πόλη όλη γιόμισε από Ελληνικό χακί, αρβύλλα και τσαρούχι. Έφτασε και το Στρατηγείο μας με επικεφαλής τον Αρχιστράτηγο – Διάδοχο τότε– Κωνσταντίνο.

Πανδαιμόνιο! Οι καμπάνες χτυπούν. Τα κανόνια τραντάζουν την πόλη! Τα βρονταρίδια τους δεν τα σκιάζεται τώρα σαν πρώτα. Τα χαίρεται. Τα καμαρώνει! Σήμερα δεν σκοτώνουν σαν χθες. Σκορπάν τη χαρά και το κέφι. Θεμελιώνουν το Εθνικό πανηγύρι. Αυτό, που τώρα

αρχινάει. Το πανηγύρι του λυτρωμού. Δοξολογίες στη Μητρόπολη, λόγιοι και παραλόγοι. Κλάματα κι' ασπασμοί, χοροί ολούθε και τραγούδια. Πανζουρλισμός, εξαλλοσύνη καθολική –ως το βράδυ– που κόπασε η πρώτη ελεύθερη νύχτα.

Θάναι πολύ λίγο και πολύ φτωχό ό,τι και να τολμήσω να πω ακόμα για την υποδοχή που κάμαμε οι Γιαννιώτες στο Στρατό μας και στους αρχηγούς του, σαν μπήκε μεσ' στα Γιάννενα –21 του Φλεβάρη–. Ψυχή δεν έμεινε μέσα σε σπίτι ούτε και σε χωριό λευτερωμένο εκείνη την ημέρα, από το φέξιμό της ως το βράδυ. Ποδάρι δεν περπάτησε να πάη αλλού από τα Γιάννενα. Ούτε καρδιά ελληνική και ξένη, φιλική, ρίγησε τότε γι' άλλο τίποτα.

Ακόμα κι' ο καιρός είχε γλυκάνει. Καλμάρησε το κρύο του. Έπαψε και το παγερό του φύσημα, το ξεροβόρι. Η πρώτη λεύτερη ημέρα για την πόλη μας, έμοιαζε μέρα καλοκαιρινή, κι' ας ήταν Φλεβαριάτικη. Λες και χαίρονταν και κείνη τη χαρά μας. Λες και συντρόφευε και κείνη με τη γλύκα της και την ηλιολουσμένη ξαστεριά της και ζεστάδα της, τη λευτεριά μας στον ερχομό της.

Όλα τα Γιαννιώτικα σπίτια από σήμερα το πρωί είχαν αφήσει ολάνοιχτες τις πόρτες τους. Τις είχαν για το Στρατό μας αφημένες ανοιχτές. Ήθελαν να τους φιλοξενήσουν όλους, φαντάρους κι' αρχηγούς. Να τους χαρίσουνε λίγη σπιτική ζεστασιά και ραχατιλίκι. Να φαν ζεστό φαΐ. Να πιούν κρασί Γιαννιώτικο. Να ζεσταθούν σε παραγώνι. Να πλυθούν, να αλλάξουν, να ξεψειριασθούν. Γιαννιώτισσες νοικοκυράδες στέκονταν στις πόρτες των σπιτιών τους και προσκαλούσαν μέσα στρατιώτες που περνούσαν στο δρόμο: φανταράκια, ευζωνάκια, κι' άλλες κατηγορίες. Τόχε μεγάλο ντέρτι και μαράζι η νοικοκυρά κι' ο νοικοκύρης, που δεν φιλοξένησαν στο σπίτι τους στρατιώτη ή βαθμούχο εκείνη την ημέρα.

Το κάθε σπίτι είχε τους στρατιώτες κάτω απ' τη σκεπή του τους φιλοξενουμένους του. Τους τάζε, τους πότιζε, τους ξεψείριαζε. Το ξεψείριασμα ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημα, που βασάνιζε τότε το στρατό μας. Αξιωματικοί, υπαξιωματικοί, φαντάροι τόσο καιρό στο μέτωπο, ήταν γιομάτοι ψείρα. Πού να πλυθούν και πότε, κει μεσ' στα χιόνια στο Μπιζάνι και αλλού; Πώς να γλυτώσουν από την ψείρα; Ήταν το πρώτο πρόβλημα που ήθελαν να λύσουν τώρα, που μπήκαν μεσ' στα Γιάννενα.

Το έλυσαν κι' αυτό σωστά και γρήγορα οι Γιαννιώτισσες νοικοκυρές. Καζάνια χουχουλιάζανε σε όλες τις αυλές. Έβραζαν το θερμό, που ξεθερμίζανε το ψειριασμένο το χακί. Χιτώνια, κιλόττες, βρακιά, κορμοφανέλλες, χλαίνες, καπέλλα και φέσια ακόμα ευζωνικά, περνούσαν όλα

από το θερμό. Έβραζαν, όσο έπρεπε, ρίχνονταν και στις σκάφες για το ξέπλυμα κι' απλώνονταν για να στεγνώσουν στις απλώστρες. Είχαν γεμίσει από στρατιωτικές στολές και βρακοφανέλλες όλες οι Γιαννιώτικες απλώστρες. Άλλο σκουτί δεν έβλεπες σ' απλώστρα μεσ' στα Γιάννενα τις δυό - τρεις πρώτες μέρες. Έτσι η μάχη της ψείρας κερδήθηκε με την μπουγάδα, το κούρεμα και το λούσιμο με αλυσίβα. Οι Γιαννιώτισσες κι' οι μπαρμπέρηδες πήραν άριστα!

Σε σπίτια Γιαννιώτικα φιλοξενήθηκαν ο Αρχιστράτηγος και τα μέλη του Στρατηγείου. Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος έμεινε στο αρχοντικό του Σακελλαρίου, κοντά στη Ζωσιμαία Σχολή. Τα άλλα μέλη του Στρατηγείου μας έμεινα σ' άλλα αρχοντικά Γιαννιώτικα.

Το Στρατηγείο ως υπηρεσία εγκαταστάθηκε στο ίδιο κτήριο, που ήταν εγκατεστημένο ως χθες το Τουρκικό Στρατηγείο. Η πρώτη διαταγή του Στρατηγείου μας έκανε μεγάλη εντύπωση για το ανώτερο ανθρωπιστικό περιεχόμενό της. «Να μην ενοχληθεί κανένας Τούρκος πολίτης ή στρατιωτικός»... Πολιτισμένοι μεταχείριση βρήκαν απ' τον Ελληνικό Στρατό οι Τούρκοι αξιωματικοί - αιχμάλωτοι. Οι ντόπιοι πήγαν στα σπίτια τους. Οι ξενοτοπίτες έμειναν όλοι μαζί σε πολύ καλά σπίτια και με κάθε δυνατή πολιτισμένη περιποίηση. Σε λίγες μέρες τους μετέφεραν στην Αθήνα μαζί με τον Εσσάτ Πασά και τους εγκατέστησαν στο «Ακταίον» στο Φάληρο.

Οι Τούρκοι στρατιώτες και αστυνομικοί αιχμάλωτοι είχαν κι' αυτοί καλή περιποίηση απ' το Στρατό μας. Την πείνα, που είχαν ως χθες, τη διαδέχθηκε η χορτασιά. Χόρτασαν ψωμάκι και φαγάκι, που είχαν καιρό να ιδούν. Και χόρτασαν από κείνους που τους το αφαιρούσαν επί 500 σχεδόν χρόνια!

Με τον ερχομό της Λευτεριάς μας ήρθαν στην πόλη μας και όλα τα καλά πούχαμε χάσει, προ πάντων το τελευταίο δίμηνο του πολέμου. Οι δρόμοι άνοιξαν. Οι επικοινωνίες μας με τον άλλο κόσμο ξανάρχισαν. Τρόφιμα κι' άλλα ψώνια έφθασαν απ' ολούθε. Τα μαγαζιά μας ξαναγιόμισαν. Οι φούρνοι τώρα βγάζουν στην αράδα καρβέλια, οι ταβέρνες μαγειρεύουν, η μυρουδιά απ' το ζεστό ψωμί κι' απ' τα φαγιά στις ταβέρνες μπουκώνουν τις μύτες μας σαν και πρώτα. Τα Γιάννενα ζούνε τώρα χορτάτα. Τίποτα δεν τους λείπει. Και πάνω απ' όλα, δεν τους λείπει η Λευτεριά τους.

Η ΜΟΙΡΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΗ ΕΦΕΝΤΗ.

Η πρώτη ελεύθερη μέρα μας πέρασε. Πάει και η δεύτερη. Φεύγει και η τρίτη. Τα μαγαζιά δουλεύουν κανονικά. Πηγαίνω και 'γω στο δικό μου τακτικά. Ένα πρωί βλέπω και μπαίνουν μέσα οι τρεις Επιτελικοί του Στρατού μας. Ο Δούσμανης, ο Εξαδάκτυλος κι' ο Μεταξάς. Τους έφερε ο Θεοδωρίδης.

– Θέλουμε το Νικολάκη Εφέντη, μου λέν, τον γυρεύει ο Διάδοχος. Πού μπορούμε να τον ειδοποιήσουμε;

– Δεν τον είδα καθόλου, τους απαντώ. Θα κυττάξω όμως να τον βρω και θα του πω την παράκλησή σας. Έφυγαν.

Σε λίγο να σου κι' ο Νικολάκης. Κούτσαινε ελαφρά. Τον είχε χτυπήσει στο πόδι βλήμα οβίδας.

– Σε γυρεύει ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, του λέω. Θέλει να σ' ευχαριστήσει για τη μεγάλη βοήθεια, που μας έδωσες στο Μπιζάνι και να σε ρωτήσει σαν τι καλό θα ήθελες να σου κάνει.

– Δεν θέλω τίποτα! μου απαντά, αφού σκέφθηκε λίγο. Έχω γονείς και πέντε αδελφές στην Άγκυρα. Τι θα γίνουν, άμα το μάθουν οι Τούρκοι; Το μόνο που θέλω, είναι να με πιάσουν κι εμένα αιχμάλωτο πολίτη κι' όταν υπογραφή ειρήνη, να επιστρέψω στους δικούς μου. Μου φτάνει η ικανοποίηση, που αισθάνομαι για την υπηρεσία που πρόσφερα και 'γω στην αγαπημένη μου πατρίδα.

– Μήπως σου χρειάζονται χρήματα; τον ρωτώ.

– Όχι! Τι να τα κάμω; Έχω να λάβω τόσους μισθούς! Μου φτάνουν. Κι' αυτά πού να τα ξοδέψω;

Η επιθυμία του Νικολάκη Εφέντη ικανοποιήθηκε απ' το Στρατηγείο μας. Τον έστειλε κι' αυτόν αιχμάλωτο στην Αθήνα μαζί με τον Εσσάτ Πασά και τους άλλους Τούρκους αξιωματικούς. Έμειναν όλοι στο «Ακταίον», στο Φάληρο, ως την υπογραφή της ειρήνης και την ανταλλαγή των αιχμαλώτων.

Έτσι κι' έγινε. Μόλις υπογράφηκε η ειρήνη, οι Τούρκοι αξιωματικοί με τον Εσσάτ Πασά –μαζί κι' ο Νικολάκη Εφέντης– γύρισαν στην πατρίδα τους. Εκεί ο Νικολάκη Εφέντης, ο ήρωας του Μπιζανιού, πλήρωσε ακριβά την υπηρεσία, που πρόσφερε στην πραγματική του Πατρίδα, την Ελλάδα.

Οι Τούρκοι έμαθαν ότι αυτός είναι εκείνος, που είχε δώσει στο Ελληνικό Στρατηγείο τα σχέδια του οχυρού του Μπιζανιού και τον τιμώρησαν πολύ αυστηρά. Τον πέρασαν από Στρατοδικείο. Τον καταδίκασαν σε θάνατο –για Εθνική προδοσία– και τον κρέμασαν στην Σμύρνη, ύστερ'

από φοβερά βασανιστήρια. Την ίδια τύχη είχε και η οικογένειά του –ο πατέρας του, η μητέρα του και οι πέντε αδελφές του. Τους σκότωσαν όλους ως προδότες.

Το μεγάλο μυστικό για την ανεκτίμητη υπηρεσία, που προσέφερε στην Πατρίδα μας τότε ο Νικολάκη Εφέντης, το ήξεραν στο Επιτελείο, που πήρε τα σχέδια του οχυρού και τέσσερα στελέχη του Ηπειρωτικού Κομιτάτου, που ήταν ανακατεμένα στην υπόθεση της κλοπής των μυστικών του οχυρού. Τα πρόσωπα αυτά είναι: Ο Δεσπότης Γερβάσιος, ο Νίκος Χαντέλλης, ο Γιάννης Λάμπας και 'γω, που τώρα τα γράφω.

Το μυστικό έπαψε νάναι μυστικό από τότε. Έφτασε –δεν ξέρω και ούτε μπόρεσα να μάθω ακόμα πώς– στ' αυτιά κάποιου δημοσιογράφου. Λέγονταν Κοντοφώτης. Τον είχε ανταποκριτή της στα Γιάννινα η Αθηναϊκή εφημερίδα «Πατρίς» και της τόστειλε.

Εκείνη τόγραψε αβασάνιστα και μαθεύτηκε. Το μάθανε κι' οι Τούρκοι και ξέκαμαν με τον τρόπο, που είπαμε, τον ήρωα του Μπιζανιού, τον Νικολάκη Εφέντη και την οικογένειά του.

Την τρομερή τύχη που είχε ο Νικολάκη Εφέντης, όταν γύρισε στην Τουρκία, για την υπηρεσία του προς την Πατρίδα μας, την έμαθα από το Γιάννη Λάμπα, που ήταν στο Γαλλικό Προξενείο. Του την έγραψε ο Γάλλος Πρόξενος στη Σμύρνη. Με το Λάμπα ανταμωθήκαμε μια μέρα στην Κεντρική Πλατεία στα Γιάννενα.

– Τάμαθες τα δυσάρεστα; μου λέει.

– Όχι! Ποιά δυσάρεστα; ρωτώ έκπληκτος.

– Είχα πριν λίγο γράμμα από το Προξενείο μας στη Σμύρνη και μου γράφουν ότι τον Νικολάκη Εφέντη, τον Εθνικό μας ήρωα, μόλις πάτησε το πόδι του στη Σμύρνη, τον έπιασαν, τον βασάνισαν τρομερά και τον σκότωσαν αυτόν και την οικογένειά του. Ταράχτηκα. Ήταν κεραυνός για μένα αυτό, που άκουσα. Μου κόπηκε κι' η φωνή και πήγα να σωριαστώ στο χώμα. Αποχαιρέτησα το Λάμπα πικραμένος και του είπα:

– Δεν τον σκότωσαν οι Τούρκοι το Νικολάκη Εφέντη...

– Αλλά ποιοί;

– Εμείς τον σκοτώσαμε με την επιπολαιότητά μας. Δεν βαστάξαμε το μυστικό!

Έφυγα με τη συνείδησή μου αναστατωμένη. Αισθανόμουν τύψεις για πολύ καιρό. Θεωρούσα τον εαυτό μου ένοχο. Σκεπτόμουν, ότι εγώ είχα ανακατέψει και την οικογένειά του. Δεν το κρύβω: Όλη τη ζωή μου από τότε ως τώρα την πέρασα και την περνώ με τα φοβερά ερωτήματα,

που βάνω στον εαυτό μου βράδυ και πρωί και θα τα βάνω, ώσπου να πεθάνω.

Εκείνος –ο Νικολάκη Εφέντης– έκαμε το καθήκον του προς την Πατρίδα μας, όπως του το ζητήσαμε, και με το παραπάνω. Εμείς το κάναμε απέναντί του; Κάναμε ό,τι έπρεπε τότε, ώστε να τον προφυλάξουμε απ’ το μεγάλο κακό που τον βρήκε για χατηρι μας, κι’ αυτόν και την οικογένειά του; Γιατί να φτάση το μυστικό στους Τούρκους και να μην το παρουμε στον τάφο μας μαζί, όσοι το ξέραμε; Κι’ αφού έγινε τότε εκείνο το ανεπανόρθωτο κακό, γιατί δεν τον τιμούμε; Γιατί δεν τον έχουμε και τώρα τιμήσει ως Κράτος και ως Έθνος, τον αφανή εκείνο ήρωα, όπως του αξίζει και του πρέπει; Γιατί αγνοούμε το ιερό μας αυτό καθήκον προς τον άνθρωπο που πέθανε σκλάβος με την άσβεστη φλόγα «ΕΛΛΑΔΑ» στην καρδιά; Και δεν φοβούμαστε μήπως η στάση μας αυτή –στάση αχάριστη απέναντι στον Νικολάκη– γίνη με τον καιρό νεροποντή, μήπως γίνει δρολάπι ατελείωτο και σβήση κάποια μέρα τις τόσες άλλες φλόγες, που καίν’ ακόμα άσβεστες σε χώματα Ελληνικά, μα ξενοπατημένα;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΓΕΑ/ Υπηρεσία Ιστορίας Πολεμικής Αεροπορίας, «Ιστορία της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας (1908-1918)», Τόμος Α΄, Αθήνα, 1980.
2. ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), «Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στη Μακεδονία και τα νησιά του Αιγαίου 1912”, Αθήνα, 1988.
3. ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), «Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο 1912”, Αθήνα, 1992.
4. ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), «Επιχειρήσεις κατά των Βουλγάρων 1912-1913”, Αθήνα, 1992.
5. ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), «Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913)», Αθήνα, 1987.
6. Μαρκεζίνη Σ., «Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος», Πάπυρος Πρες, Αθήνα, 1967.
7. Ιστορικό Αρχείο ΔΙΣ/ΓΕΣ (Πολεμικές εκθέσεις-προσωπικά ημερολόγια).

- Η «ΣΚΥΛΛΑ» ΚΙ΄ ΝΙΚΟΛΑΚ΄ ΕΦΕΝΤΗΣ, απόσπασμα από το βιβλίο του Αθανασίου Τσεκούρα, Αναμνήσεις, Σύλλογος Αποφοίτων Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων σε επιμέλεια: Απόστ. Π. Παπαθεοδώρου

- Ζενάκος, Αυγουστίνος Σαραντάπορο-Γιαννιτσά-Μπιζάνι 1912-1913

- Δήμος Μπιζανίου

- Άπειρος Γαία

- Ο πόλεμος του 1912-13,Μανωλιάσσα

- Wikipedia

«Τα Χρόνια της Δόξας» Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913, Βουλή των Ελλήνων

<https://www.youtube.com/watch?v=Qkl1y9K1c6o>

WWW. Ελληνική Ιστορία